

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Typizace maloměsta v dramatech Josefa Štolby

Bakalářská práce

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2020/2021

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Kateřina Kulhánková**
Osobní číslo: **H19213**
Studijní program: **B7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Historicko-literární studia**
Téma práce: **Josef Štolba v kulturní paměti
Nechanic**
Zadávací katedra: **Katedra literární kultury a
slavistiky**

Zásady pro vypracování

Student se seznámí s prameny a literaturou, která se váže k osobnosti pocházející nebo působící v regionu a zpracuje profil této osobnosti v kontextu regionální kulturní paměti

Rozsah pracovní zprávy:

Rozsah grafických prací:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

Literatura a region: sborník z konference konané 7. a 8. prosince 1994 v Ostravě.

Opava: Optys, 1995. ISBN 80-85819-34-1.

MARTINEK, Libor. Region, regionalismus a regionální literatura: (studie). Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2007. ISBN 978-80-7248-443-0.

http://encyklopedie.idu.cz/index.php/%C5%A0tolba,_Josef

Pásztorová, Žaneta, Macková, Marie. *Lokální elity v obecní samosprávě*. Univerzita Pardubice 2012. Řezníčková, Lucie, Melanová, Miloslava. *Josef Štolba (1846-1930)*. TU v Liberci, 2015. prameny:

RODR, Josef –ŠKOPEK, Jiří: Lidé hradeckého spektra 3. Hradec Králové, TOPS 1995. Heslo Josef Štolba. ŠTOLBA, Josef. *Z mých pamětí: vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků. I, II*. V Praze:

Nakladatelské družstvo Máje, [1906-1907]. 276 s.

Archivní prameny:

SOkA Hradec Králové:

Štolbova knihovna, Nechanice, 1894-1920. Ev. č. pomůcky 63.

Pozůstalost v LA PNP, bez inventáře.

Pardubice, Státní okresní archiv, Spolek divadelních ochotníků, kar. 2, č. i. 62

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Marta Pató, Ph.D.

Katedra literární kultury a slavistiky

Datum zadání bakalářské práce: **1. března 2021**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2022**

práce:

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.

v. r. děkan

V Pardubicích dne 30. listopadu 2021

PhDr. Miroslav Kouba, Ph.D.

v. r. vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 20. března. 2022

Kateřina Kulhánková

PODĚKOVÁNÍ

Tímto bych ráda poděkovala vedoucí mé bakalářské práce Mgr. Martě Pató, Ph.D., za odbornou pomoc, cenné rady, ochotu a čas, který mé práci během jejího vzniku věnovala. Také bych ráda poděkovala své rodině a přátelům, kteří při mně stáli i v těch nejtemnějších okamžicích mého života. Jmenovitě bych chtěla poděkovat mé mamince a mému příteli za morální podporu a neuvěřitelnou dávku trpělivosti. Velké díky patří také mým vysokoškolským spolužákům, hlavně Sáře, Kateřině a Adrianě, které byly mojí morální podporou po celou dobu studia.

Další mé díky patří také mé divadelní rodině z Nechanického ochotnického souboru za cenné rady a zkušenosti, bez kterých by tato práce nikdy nemohla vzniknout.

ANOTACE

Bakalářská práce se zaměřuje na analýzu prostoru maloměsta ve vybraných divadelních hrách Josefa Štolby a jejich vztahem ke konkrétní maloměstu Nechanice. První část práce se zabývá osobností a tvorbou autora s důrazem na jeho život v Nechanicích. Dále se práce zabývá otázkou rozdělení typů prostor v dramatických hrách a nastiňuje vývoj nového typu dramatu, tedy maloměstské veselohry. Poslední část je věnována dvěma vybraným dramatickým hrám: *Vodní družstvo* a *Maloměstští diplomaté*, představuje okolnosti jejich vzniku a nastiňuje jejich děj. Dále jsou tyto hry podrobené analýze různých složek, které dávají vzniknout maloměstskému fikčnímu prostředí.

KLÍČOVÁ SLOVA

Josef Štolba, divadelní prostor, maloměsto, Nechanice, divadelní hry

TITLE

Typification of a small town in Josef Štolba's dramas

ANNOTATION

The bachelor's thesis focuses on the analysis of the small town surroundings in selected theatre plays written by Josef Štolba and their relation to the specific small town of Nechanice. The first part of the thesis deals with the personality and work of the author. Furthermore, the work deals with the issue of the division of types of spaces in dramatic plays and outlines the development of a new type of drama, i. e. small-town comedies. The last part is devoted to two selected dramatic plays: *Vodní družstvo* (Water Team) and *Maloměstští diplomaté* (Small Town Diplomats). Along with that, this part presents the circumstances of their origin and indicates their plot. Furthermore, these games are subjected to an analysis of the various components that give rise to a small-town fictional environment.

KEYWORDS

Josef Štolba, theatre space, small town, Nechanice, theatre plays

OBSAH

ÚVOD.....	9
1 ŽIVOT A OSOBNOST JOSEFA ŠTOLBY.....	11
1.1 Prameny a literatura	11
1.2 Životopisný medailon.....	13
1.3 Štolbovy první divadelní aktivity.....	15
1.4 Josef Štolba jako cestovatel	16
1.5 Josef Štolba v Nechanicích	18
1.6 Josef Štolba ve vedení nechanických ochotníků.....	18
1.7 Pozdější Štolbova léta v Nechanicích	19
1.8 Notářská praxe v Pardubicích a závěr života	21
2 NECHANICE JAKO TYPICKÉ MALOMĚSTO 19. STOLETÍ.....	23
2.1 Prameny a literatura	23
2.2 Historie města.....	24
3 OBRAZ MALOMĚSTA V LITERATUŘE 19. STOLETÍ.....	27
3.1 Chronotop maloměsta	27
3.2 Maloměsto v české veselohře 2. pol. 19. stol.....	29
4 DRAMATICKÝ PROSTOR A SCÉNA.....	33
5 ŠTOLBOVO LITERÁRNÍ DÍLO A NECHANICE.....	37
6 NECHANICE V DRAMATICKÉ TVORBĚ JOSEFA ŠTOLBY.....	39
6.1 Vodní družstvo	39
6.1.1 Nástin děje	42
6.2 Maloměstští diplomati.....	43
6.2.1 Nástin děje a autorova komika.....	44
7 PODOBA ŠTOLBOVA MALOMĚSTA.....	47
7.1 Typy prostorů ve vybraných dramatech Josefa Štolby	47
7.2 Analýza času	51
7.3 Analýza chronotopu	53
7.4 Falešná idyla Štolbova maloměsta	55
7.4.1 Ženský svět Štolbova maloměsta.....	58
7.4.2 Narušení klidu maloměsta	61
7.4.3 Shrnutí.....	63

SUMMARY	68
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	69

ÚVOD

Dlouhé devatenácté století je obdobím industrializace, modernizace a rozkvětu kulturního i společenského života. Lidem se postupně začíná dostávat mnoha nových podnětů, začínají se potýkat s nedostatkem času a jejich život se stává více chaotičtější. Právě v tomto období začínají vznikat prozaická a dramatická díla, ta dávají člověku možnost uniknout od každodenního časového shonu do poklidného prostředí, kterým je například fikční svět maloměstské idyly. Tam nacházejí lidé uklidnění, které jim přináší předem dané jistoty a určité stále opakující se rituály. Je to prostředí klidné, rodinné, a hlavně místo poskytující odpočinek. Na pozadí vývoje se od poloviny devatenáctého století formuje fenomén jistého druhu veselohry, který si postupem času získal název maloměstská veselohra. Za předního představitele tohoto žánru je považován dramatik a právník Josef Štolba, který za pomoci svých vlastních zážitků vytvořil fikční svět maloměstského prostředí, který si divadelníci připomínají dodnes dramaturgiemi jeho dobových divadelních her.

Tato bakalářská práce si stanovuje několik cílů. Prvním z nich je analyzovat fikční maloměstské prostředí ve vybraných hrách Josefa Štolby a určit, jak je toto dramatické prostředí strukturováno. Dále se práce upozorňuje na vztah toho fikčního světa k reálnému světu města Nechanic, který byl předmětem autorovy inspirace. Pro analýzu byly vybrány dvě ikonické dramatické hry Josefa Štolby, které záměrně zasadil pro prostředí malého města a staly se tak nejvýraznějšími příklady žánru maloměstské veselohry.

Pomocí rozboru dramatického prostoru a chronotopu se pokusíme rozebrat jednotlivé složky dramatu, které jsou nezbytně nutné pro vytvoření fungujícího dramatického prostoru. Tato analýza bude určující pro výslednou podobu Štolbova maloměstského prostředí. Analýzou prostoru u dramatických předloh se zabývalo několik divadelních a literárních vědců, mezi které patřil Jan Mukařovský, Karel Bundálek nebo Otokar Zich. Z jejich tezí bude tato bakalářská práce vycházet.

Maloměstské prostředí bylo po několik generací spojováno s různými stereotypy. Často bylo vyobrazováno kriticky jako prostředí negativního rázu, anebo naopak bylo modelováno místo naprosto idylické. Právě tato dvě pojetí a zobrazení budeme sledovat i u prostředí dramatu Josefa Štolby a pokusíme se zodpovědět na otázku, v jakém světle autor maloměsto zobrazuje.

Záměrem však není vytvořit ani porovnat reálné prostředí maloměsta s fikčním dramatickým prostorem, ale nastínit vztah autora k reálné lokalitě, kterou bylo východočeské městečko Nechanice a odpovědět tak na otázku, do jaké míry a proč ovlivnilo následnou autorovu tvorbu. V neposlední řadě si tato práce dává za cíl přiblížit osobnost a dílo Josefa Štolby širší veřejnosti a pokusit se tak o jeho zviditelnění. Josef Štolba byl osobností, která výrazně přispívala k rozvoji kultury devatenáctého století a zanechala za sebou pozoruhodný literární a dramatický odkaz. Ve své době byl uznávaným autorem i dramatikem a jeho hry byly uváděny po desítky let nejen na prknech významných českých divadel, ale také lokálními ochotnickými sobory. I přes veškerou jeho slávu se dnes v moderní společnosti nevěnuje jeho kulturnímu odkazu patřičná pozornost, kterou by si tento autor jistě zasloužil. I proto se tato práce snaží přiblížit nejen maloměsto, ale i osobnost autora, který toto prostředí stvořil.

1 ŽIVOT A OSOBNOST JOSEFA ŠTOLBY

1.1 Prameny a literatura

Josef Štolba je svým životem a dílem velmi bohatou osobností, která zasahovala do mnoha životů. Zvláštní pozornost si zasluhuje jeho dramatické dílo, ale neměli bychom opomínat jeho cestopisná díla a rovněž jeho postavení významného měšťana, který se zasloužil o rozvoj svého regionu jako aktivní národovec, ale i jako právník.

Dodnes chybí ucelená monografie o životě Josefa Štolby, která by se jeho osobnosti věnovala komplexně. Všeobecná odborná literatura Štolbu zmiňuje velice stroze. Ve většině případů mu je věnována jedna kapitola čítající pár odstavců. I přesto se v posledních letech začaly objevovat bakalářské a diplomové práce, které osobnost Josefa Štolby zahrnují, nebo se jím přímo zabývají. Monografický charakter vykazuje bakalářská práce Lucie Řezníčkové *JUDr. Josef Štolba – cestovatel*¹, která se zabývá cestovatelskou dráhou Josefa Štolby ve druhé polovině 19. století. V této práci autorka řeší otázku, proč je dnes Josef Štolba jako cestovatelská osobnost v naší kulturní paměti opomíjen. Bakalářskou práci nadále rozvádí do práce diplomové *Josef Štolba (1846-1930) Dramatik, cestovatel a příslušník české kulturní elity*.² Zde vytváří ucelený a obsáhlý portrét Štolbovy osobnosti. Zaměřuje se na jeho osobní život a rozvádí konkrétněji všechny etapy jeho života.

Řezníčková ve své práci používá dobové prameny, zejména Štolbovu vlastní dvousvazkovou biografii *Z mých pamětí. Vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků*.³ Jedná se o ucelené vyprávění o jeho životě, které připravoval několik let.⁴ Jak sám Štolba píše na začátku svých vzpomínek „*Nebylo mým úmyslem, psát svou autobiografii,*

¹ŘEZNÍČKOVÁ, Lucie: *JUDr. Josef Štolba - cestovatel*. Liberec, 2013. bakalářská práce (Bc.). TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická. Vedoucí práce PhDr. Miloslava Melanová.

²ŘEZNÍČKOVÁ, Lucie: *Josef Štolba (1846-1930) notář, dramatik, cestovatel a příslušník české kulturní elity*. Liberec, 2015. diplomová práce (Mgr.). TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická. Vedoucí práce PhDr. Miloslava Melanová.

³ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí. Vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků I*. Praha, Nakladatelské družstvo Máje 1900, 276 s.

ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí. Vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků II*. Praha, Nakladatelské družstvo Máje 1905, 374 s.

⁴ŘEZNÍČKOVÁ, Lucie: *Josef Štolba (1846-1930) notář, dramatik, cestovatel a příslušník české kulturní elity*. Liberec, 2015. diplomová práce (Mgr.). TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická. s. 21. Vedoucí práce PhDr. Miloslava Melanová.

neboť co záleží komu na tom, co jsem kdy zažil, co mne kdy v životě potkalo.“⁵ I přesto se rozhodl své paměti sepsat, jelikož považoval jako svou občanskou povinnost přenechat následujícím generacím záznam tehdejšího světa.⁶ Štolbovy paměti začínají jeho narozením, nicméně končí rokem 1905, tudíž se o dalším jeho životě po tomto roce nedozvídáme. Dílo nám také neodkrývá dobové sociální problémy, ani se nijak neopírá o tehdejší politickou situaci. Táhne spíše k beletrickému vyprávění, které směřuje do oblasti literatury, dramatu a svých vzpomínek na rodinné i přátelské poměry. Setkáváme se zde až s mnohdy patetickým vypravováním, které je však velice dobře srozumitelné a čtivé. Po porovnání s historickými prameny dochází Lucie Řezníčková k závěru, že souvislosti uváděné Štolbou se shodují. Tudíž považuje oba díly za hodnověrné. Hodnověrnost autorka dokazuje skrze porovnávání dat uváděných Štolbou s daty v jiných dostupných pramenech. Řezníčková konstatuje, že nejdůležitější částí je kapitola první, která nese název *Z mého života*, jedná se totiž o jediný nám dnes známý pramen, kde Štolba popisuje své dětství a dospívání.⁷

Zmínky o Josefu Štolbovi nacházíme také ve větší míře v díle nechanického historika Václava Pražáka, který roku 2003 vydal monografii *Nechanice: obrázky z historie a života města*.⁸ Pražák zde zmiňuje Štolbu jako jednu z nejvýraznějších osobností historie Nechanic. Profil jeho osobnosti zpracoval do samostatné kapitoly s důrazem na Štolbovu dramatickou činnost v tehdejších ochotnickém souboru.

Nový pohled na Štolbovu osobnost přináší diplomová práce Žanety Pásztorové *Lokální elity v obecní samosprávě. Nechanice 1890–1918*.⁹ Ve své práci nahlíží na Josefa Štolbu jako na politickou elitu, která se svojí činností zasloužila o určitý vývoj tehdejšího města Nechanice. Poukazuje také na problematiku maloměstské společnosti, která byla velice uzavřená a založená na blízkých sociálních vazbách. Během poloviny 19. století se ve městě začínají hojně rozvíjet sportovní, ale i různé kulturní spolky, které často přispívaly

⁵ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí. Vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků I*. Praha, Nakladatelské družstvo Máje 1900, s. 1.

⁶ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí. Vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků I*. Praha, Nakladatelské družstvo Máje 1900, s. 6.

⁷ ŘEZNÍČKOVÁ, Lucie: *Josef Štolba (1846-1930) notář, dramatik, cestovatel a příslušník české kulturní elity*. Liberec, 2015, s. 25, diplomová práce (Mgr.). TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická. Vedoucí práce PhDr. Miloslava Melanová.

⁸ PRAŽÁK, Václav. *Nechanice: obrázky z historie a života města*. Hradec Králové: GARAMON, 2003, 242 s. ISBN 80-86-472-14-0.

⁹ PÁSZTOROVÁ, Žaneta. *Lokální elity v obecní samosprávě. Nechanice 1890-1918*. Pardubice, 2012. diplomová práce (Mgr.). Univerzita Pardubice. Fakulta filozofická. s. 11-12. Vedoucí práce doc. PhDr. Marie Macková, Ph.D.

k následnému rozvoji města. Do těchto spolků, které Pásztorová podrobuje zkoumání, spadá i Jednota divadelních ochotníků, za jejíž ustanovení se zasloužil právě Josef Štolba.

Velkou roli hrál Josef Štolba v životě nechanických ochotnických divadelníků. O přínosech pro tehdejší divadelní společnost píše ve své knize Václav Hořejš: *Nechanické divadlo: 1845–1995*.¹⁰ Jedná se o útlou knihu, která se stala součástí soukromého archivu současného Nechanického ochotnického souboru. Kniha pojednává o historii i vývoji ochotnického divadla a jednu z ústředních kapitol věnuje i Štolbovi. Snaží se reflektovat vztah nechanického maloměsta k jeho osobnosti a poukázat na to, že si ho tamní obyvatelé velice vážili.

Nesmíme také opomenout profesní notářskou dráhu Josefa Štolby, kterou popisuje ve své práci Petra Benešová: *Pardubické notářství v letech 1852–1929*.¹¹ Zde je Štolba zařazen vedle dalších notářů působících v Pardubicích a slouží tak jako názorný příklad chodu notářské praxe. Práce mapuje jeho notářskou činnost a dokresluje poslední léta jeho života. Benešová však také uvádí, že kromě svých pracovních povinností se i v Pardubicích nadále věnoval kulturní a osvětové činnosti.

1.2 Životopisný medailon

Josef Štolba se narodil 3. května v roce 1846 v Hradci Králové. Své narození popisuje Štolba ve svých pamětech. Zde uvádí, že se narodil v domě s číslem popisným 5 na tehdejším Malém náměstí. Ke svému narození také připomíná historku, podle které jeho rodina usuzovala, že jejich nově narozený chlapec je předurčen k velkým věcem. Během oslav 1. Máje bylo zvykem pořádat oslavy na počest odchodu chmurné zimy. V tento rok však připadal termín oslav na pátek, což podle tehdejšího smýšlení bylo považováno za nešťastný den. Z toho důvodu byly oslavy přesunuty na neděli, tedy 3. května. Díky této okolnosti byl příchod na svět malého chlapce doprovázen bujarými oslavami, které sice nijak přímo nesouvisely se Štolbovým narozením, nicméně pro jeho pověřčivou rodinu to bylo velké znamení.¹²

¹⁰ HOŘEJŠ, Václav. *Nechanické divadlo: 1845–1995*. Nechanice, 1995.

¹¹ BENEŠOVÁ, Petra: *Pardubické notářství v letech 1852–1929*. Pardubice, 2010. Diplomová práce. Univerzita Pardubice. Fakulta filozofická. Ústav historických věd, Vedoucí práce doc. PhDr. Marie Macková, Ph.D.

¹² ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí. Vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků I*. Praha, Nakladatelské družstvo Máje 1900, s. 1- 4.

Svým způsobem se ono proroctví vyplnilo a Štolbovi se v budoucnosti opravdu dostalo velkého věhlasu. V Hradci Králové však zůstal pouhé dva roky, díky jeho otci, který působil jako státní úředník, který byl brzy převelen do Prahy. Ve své autobiografii se vrací i k pražským revolučním událostem roku 1848, které mu později líčila matka. Po dvou letech strávených v Praze, se na příkaz otcových nadřízených rodina přesunula na krátké dva roky do Plzně a následně se znovu vrátila do Prahy. Tam začal docházet na hlavní školu u sv. Jakuba a později se v roce 1857 přesunul na pražské Akademické gymnázium. Zde Štolba ve svých pamětech zmiňuje, že mezi jeho oblíbené předměty patřila literatura a zeměpis. Gymnázium bylo také ovlivněno vlasteneckým českým uvědoměním svých profesorů, kteří podporovali myšlenky českého obrozeneckého programu. S těmito myšlenkami sympatizovala i Štolbova rodina. Jeho otec se považoval za velkého českého vlastence a v tomto duchu vychovával i svoje děti.¹³ Zde tedy můžeme vidět možnou inspiraci, odkud se vzala Štolbova pozdější náklonnost k vyloženě českému dramatu.

Štolbova rodina patřila ke střední měšťanské vrstvě a přes finanční zajištění otce si rodina přivydělávala pronajímáním pokojů studentům. Mezi jejich nájemníky patřil např. Edvard Grégr, pozdější lékař a politik.¹⁴

Během studií na gymnáziu založil se svými spolužáky, mezi které patřili třeba Jaromír Čelakovský, Ivan Klicpera nebo Josef Sládek, spolek Oreb. Jednalo se o spolek čistě vlastenecký, při kterém studenti podnikali hromadné výlety a pořádali společné schůze, na nichž proklamovali své myšlenky. Pod záštitou tohoto spolku založili hned několik časopisů a každému z nich vytyčili jiné zaměření. Mezi ně patřil časopis *Lípa a Přehled*, který byl beletristický, dále časopis *Vesmír* zabývající se vědou a časopis *Kritika*, který si pod svou záštitu vzal obor literární.¹⁵ Již zmíněný časopis *Vesmír* si uchoval svoji tradici a vychází dodnes pod záštitou společnosti Vesmír s. r. o.¹⁶ I přes své členství v tomto spolku Josef Štolba přenechával příspěvky do těchto časopisů svým kolegům. Tento spolek se

¹³ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí. Vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků I*. Praha, Nakladatelské družstvo Máje 1900, s. 5-14.

¹⁴ ŘEZŇÍČKOVÁ, Lucie: *Josef Štolba (1846-1930) notář, dramatik, cestovatel a příslušník české kulturní elity*. Liberec, 2015. diplomová práce (Mgr.). TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická. s. 37. Vedoucí práce PhDr. Miloslava Melanová.

¹⁵ Tamtéž. s. 37.

¹⁶ Historie Časopisu. Časopis Vesmír: věda, příroda, člověk, společnost – časopis s tradicí od roku 1871 [online]. [cit. 2021-12-12]. Dostupné z: <https://vesmir.cz/cz/o-nas/historie-casopisu/>

v následujících letech přetvořil sloučením dalších spolků (Vltavan a Slavoj) v jednotné uskupení Ruch, které v roce 1866 zaniklo.¹⁷

1.3 Štolbovy první divadelní aktivity

Gymnázium ukončil v roce 1865 maturitou a následně se rozhodl pokračovat ve studiích na právnické fakultě tehdejší Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze.¹⁸ Lucie Řezníčková ve své práci uvádí, že se o divadlo začal zajímat již na gymnáziu, kde si vyzkoušel přednes nebo rozborů převážně německých dramát. K větším divadelním aktivitám se dostal až na univerzitě. Po nástupu na univerzitu, společně se spolužákem Karlem Komersem, začali vyhledávat divadelní představení. S oblibou navštěvovali například Prozatímní a Stavovské divadlo. Divadlo se pro něho stalo vášní natolik, že začal toužit divadla nejen navštěvovat, ale také pro ně psát divadelní hry. V tento moment tak možná vzniklo i jeho přání psát hry pro samotné Národní divadlo.¹⁹ Do popředí jeho zájmu se vedle profesionálního divadla dostalo také divadlo ochotnické. Tedy divadlo, kde hrají amatérští herci bez jakéhokoliv finančního ohodnocení. S tím se setkal hlavně v době prázdnin, když navštěvoval svého strýce ve Velkém Újezdě u Rakovníka. Jeho strýc působil v tamním ochotnickém souboru a Štolba zde tak mohl využít své zkušenosti získané z Prahy a sám se představení účastnit jako herec, ale i jako pomocný režisér.²⁰

Zlomový rok pro Josefa Štolbu nastává po uvedení jeho prvního autorského dramatického počínu v roce 1869. Jednalo se o jednoaktovku s názvem *A přece*, která byla zařazena do repertoáru Prozatímního divadla. Jako začínající tvůrce si během zkoušek, kterých se sám účastnil, procházel vlnou nedůvěry ze strany herců.²¹ Tato hra navíc publikum moc neoslovila a z tohoto důvodu nedošlo ani k jejímu následnému tištěnému vydání. I přesto se touto hrou zapsal Josef Štolba do divadelního povědomí tehdejších lidí. Téhož roku je uvedena jeho veselohra *Krejčí a Švec*. Jednalo se o pražskou lokální frašku, která se zasloužila o zpopularizování jeho jména. Svou premiéru si tato fraška odbyla v aréně

¹⁷ ŘEZNÍČKOVÁ, Lucie: *Josef Štolba (1846-1930) notář, dramatik, cestovatel a příslušník české kulturní elity*. Liberec, 2015. diplomová práce (Mgr.). Technická univerzita v Liberci. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická. s. 37. Vedoucí práce PhDr. Miloslava Melanová.

¹⁸ Tamtéž. s. 37.

¹⁹ Tamtéž. s. 37.

²⁰ Tamtéž. s. 103-105.

²¹ Tamtéž. s. 105-107.

letního divadla Na Hradbách.²² Této hře se dostalo veliké popularity nejen ze strany publika. V lednu roku 1869 byla oceněna cenou v kategorii původní národní frašky třetí Štolbova divadelní hra. Z tohoto ocenění plynula také peněžní odměna: tři kusy dukátů ve zlatě. Uměleckou porotu hodnotící frašky tvořili Vítězslav Hálek, Jan Neruda a několik divadelních režisérů.²³ V časopisu *Pokrok* se v divadelní rubrice tenkrát psalo: „*Výsledek prvního provozování Štolbovy původní frašky Krejčí a Švec, která třetí cenou poctěna byla, byl příznivý. Pan spisovatel byl přečetně shromážděným obecnstvem hlučně volán.*“²⁴

Štolba byl typickým představitelem své společenské vrstvy. Pocházel z maloměstského prostředí, ale prostřednictvím studia se z tohoto místa posunul do centra české kultury a vzdělanosti v Praze, kde se postupně začal zapojovat do tamního kulturního programu. Díky tomu se z něj stala výrazná osobnost, která ve své době ovlivňovala společenský, ale především kulturní život.

1.4 Josef Štolba jako cestovatel

Cestování v průběhu 19. století začalo mnohem více pronikat mezi širší společenské vrstvy. Už necestovala jen bohatá šlechta, ale tento fenomén se začal rozmáhat i mezi bohatší buržoazií a stává se tak mnohem dostupnější. Příčinou byl nástup moderních dopravních prostředků, vznik dopravních institucí a zlepšení stavu dopravních cest. S tím souvisí i vznik nových typů cest, a to cesty za zdravím, do nejrůznějších lázeňských středisek, ale také cestování pro zábavu.²⁵

Životní kapitolou Josefa Štolby, kterou nemůžeme opomenout, je jeho cestovatelská dráha. Vedle divadelních her je Štolba také autorem několika cestopisů. Ty vycházejí z jeho cest, které podnikal po ukončení svých studií na právnické fakultě. Od roku 1870 byl po celé následující dva roky zaměstnán jako vychovatel v hraběcí rodině Albrechta Kounice. Jako jednu z možností, jak mladý představitel střední třídy může navštívit okolní země, je v doprovodu dětí z bohatší vrstvy. A proto mohl Štolba ze své pozice vychovatele doprovázet syna hraběcí rodiny Viléma na cestách do zahraničí. Mezi země, které

²² ŘEZNÍČKOVÁ, Lucie: *Josef Štolba (1846-1930) notář, dramatik, cestovatel a příslušník české kulturní elity*. Liberec, 2015. diplomová práce (Mgr.). Technická univerzita v Liberci. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická. s. 105-107. Vedoucí práce PhDr. Miloslava Melanová.

²³ ŠTOLBA, Josef, Karel ŠÍPEK a Václav ŠTECH. *Divadelní paběrky: vzpomínky tří divadelních nadšenců*. Praha: Máj, 1902, s. 173-178.

²⁴Tamtéž. s. 186.

²⁵ LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK a Marie MACKOVÁ. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Praha: Karolinum, 2009, s. 368. ISBN 978-80-246-1683-4.

navštívil, patřilo Německo a Belgie.²⁶ Pro Štolbu se cestování stalo nejen prací, ale také zábavou. Na tyto svoje první cesty vzpomíná Štolba ve svých pamětech velmi emotivně: „*A s rodinou Kounicovou konal jsem první svou cestu do světa. Ach, jak mi bylo, když vyjeli jsme nejprve do Německa a odtud do Belgie...*“²⁷

Další své cesty podnikl s Arthurem D. Walderodem, bohatým mladým šlechticem, toužícím procestovat svět. Ten k sobě prostřednictvím anonymního inzerátu sháněl někoho, kdo by ho na cestách doprovázel. Nakonec vznikla cestovatelská trojice, složená z mladého šlechtice, dále Josefa Štolby a Viléma Bečváře.²⁸ Tato trojice pak procestovala od roku 1873 Karibik, Mexiko a Severní Ameriku. Z těchto cest pak vychází jeho následné cestopisy a fejetony jako jsou *Klepy z cest, Na skandinávském severu* nebo *Za oceánem*.²⁹ Díla jsou psána velice barvitě se zaměřením na smyslový dojem čtenáře. Snaží se v nich o přesnější zachycení nálady a atmosféry daného popisovaného místa.

„*Vrativ se, vrhl jsem se sice na rigorosa, ale nalezl při tom času dosti napsati tři svazky cestopisných obrázků: Za oceánem, celou řadu Amerických povídek a různé divadelní hry.*“³⁰

Po návratu ze svých cest, které trvaly celých sedm měsíců, zakončil své studium práv získáním doktorského titulu. V této době pojal za manželku Hedviku Čerychovou, svatba se konala v kostele sv. Ducha na Velkém náměstí v Hradci Králové. Následnou nutnou právní praxi absolvoval v Praze jako koncipient a v roce 1877 úspěšně složil notářskou zkoušku.³¹

²⁶ FORST, Vladimír, Jiří OPELÍK a Luboš MERHAUT. Josef Štolba. *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce 4/I S–T*. Praha: Academia, 2008, s. 770-771.

²⁷ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí. Vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků I*. Praha, Nakladatelské družstvo Máje 1900, s. 78.

²⁸ ŘEZNÍČKOVÁ, Lucie: *Josef Štolba (1846-1930) notář, dramatik, cestovatel a příslušník české kulturní elity*. Liberec, 2015. diplomová práce (Mgr.). Technická univerzita v Liberci. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická. s. 42. Vedoucí práce PhDr. Miloslava Melanová.

²⁹ FORST, Vladimír, Jiří OPELÍK a Luboš MERHAUT. Josef Štolba. *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce 4/I S–T*. Praha: Academia, 2008, s. 772

³⁰ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí. Vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků I*. Praha, Nakladatelské družstvo Máje 1900, s. 90.

³¹ ŘEZNÍČKOVÁ, Lucie: *Josef Štolba (1846-1930) notář, dramatik, cestovatel a příslušník české kulturní elity*. Liberec, 2015. diplomová práce (Mgr.). Technická univerzita v Liberci. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická. s. 42. Vedoucí práce PhDr. Miloslava Melanová.

1.5 Josef Štolba v Nechanicích

„Avšak jak krásně zvykl jsem si v těch milých, útulných Nechanicích.“³²

Do Nechanic přišel Josef Štolba v roce 1879. V tehdejší Praze bylo dostatek notářských služeb a i přes Štolbovu touhu vykonávat právě tam svou praxi byl nucen odejít do rodiště své ženy, tedy do Nechanic.³³ I přes veškerou jeho nechuť k odchodu do malého města, kterou sám popisuje ve svých pamětech, právě Nechanicím věnuje jednu větší kapitolu, která je důkazem toho, jak si toto město zamiloval.

Nechanice v té době čítaly asi dva tisíce obyvatel a tvořilo je zhruba 250 budov. Se svojí manželkou se nastěhoval do bývalého parního mlýna, tedy do domu jeho tchána v Palackého ulici. Rozsáhlý dům čítal sedm velkých pokojů, ovocnou zahradu se včelími úly a také menší políčko, na němž rodina pěstovala chřest.³⁴

1.6 Josef Štolba ve vedení nechanických ochotníků

Hned po svém příjezdu do Nechanic se Štolba začal věnovat vedle své notářské praxe také aktivnímu společenskému a kulturnímu životu. Právě se jménem Josefa Štolby je spjata celá jedna nechanická kulturní éra, která je dodnes považována za jakousi „zlatou éru“ nechanického divadla.³⁵

Své předchozí dramatické zkušenosti, nejen z profesionálního, ale také z amatérského divadla, zužitkoval i v Nechanicích, kdy se rozhodl postavit se do čela tamního ochotnického souboru. Jednota divadelních ochotníků v Nechanicích byla založena v roce 1848 nechanickými studenty.³⁶ Historicky se hrála divadla v Nechanicích v provizorních prostorách, a to především na radnici a v hostinci U Židků. Štolba se zasloužil o její řádné právní zakotvení a získal pro ni důstojné podmínky, které zajišťovalo vedení radnice. První hrou, kterou ochotníci nazkoušeli pod taktovkou Josefa Štolby, byla fraška s názvem *Bratranec*. Štolba se stal nejen režisérem všech představení, ale současně byl nápomocen

³² ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí. Vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků I*. Praha, Nakladatelské družstvo Máje 1900, s. 99.

³³ ŘEZNÍČKOVÁ, Lucie: *Josef Štolba (1846-1930) notář, dramatik, cestovatel a příslušník české kulturní elity*. Liberec, 2015. diplomová práce (Mgr.). Technická univerzita v Liberci. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická. s. 43. Vedoucí práce PhDr. Miloslava Melanová.

³⁴ PRAŽÁK, Václav. *Působení Josefa Štolby v Nechanicích*. Nechanický zpravodaj. Nechanice, 1997, (12), s. 6.

³⁵Tamtéž.

³⁶ Ochotníci v Nechanicích. Nechanický ochotnický spolek [online]. Nechanice, 2013 [cit. 2020-03-12]. Dostupné z: <https://ochotnici-nechanice.webnode.cz/kontakt/>

účinkujícím, kterým jednotlivé scény sám predehrával, názorně předváděl, herce vracel a opravoval. Často se stávalo, že ze zkoušek odcházel rozhořčen, když herci své role neznali nazpaměť. Na druhou stranu nepředstíral radost z úspěchu.³⁷

„...nalezl jsem tam popud k nové činnosti dramatické, řídil jsem čilou družinu divadelních ochotníků, která směle soutěžiti mohla s nejlepšími v Čechách...“³⁸

1.7 Pozdější Štolbova léta v Nechanicích

Ve svých pamětech Josef Štolba také uvádí, že z Nechanic často cestoval do Prahy, a to konkrétně z železniční stanice v Dobřenicích. Bylo pro něj velice důležité neztratit vzácné kontakty se svými přáteli z umělecké branže. Toto jeho úsilí přineslo Nechanicím mnoho příležitostí, jelikož jeho kamarádi mu jeho návštěvy opláceli. Ospalé maloměsto tak mělo příležitost hostit mnohé velikány té doby. Mezi častými hosty, přímo ve Štolbově domácnosti, se objevoval například cestovatel Josef Kořenský, ke kterému si Štolba vybudoval velice blízký vztah, natolik blízký, že mu přisoudil přezdívku “Kořenda”.³⁹ Právě s ním během několika let podnikl cesty do Skandinávie.⁴⁰ Dále ho navštěvovali Julius Zeyer, Jaroslav Vrchlický, Alois Jirásek, Antal Stašek, Emil Holub nebo Vojta Náprstek. Díky častým návštěvám zorganizoval Štolba právě v Nechanicích v roce 1886 Druhý sjezd spisovatelů na východě Čech žijících, jehož hlavním představitelem se stal Alois Jirásek. Jeho přátelé do Nechanic jezdili velice rádi, a to nejen kvůli samotnému Štolbovi, ale také kvůli malebné krajině, která městečko obklopovala.⁴¹ V Nechanicích Josef Štolba setrval dlouhých jedenáct let, než svou praxi přesunul roku 1891 do Pardubic.⁴² Ještě před svým odjezdem se zasloužil o založení nechanické knihovny, která následně s přestávkami nesla jeho jméno.⁴³

³⁷HOŘEJŠ, Václav. *Nechanické divadlo: 1845 - 1995*. Nechanice, 1995, s. 4.

³⁸ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí. Vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků I*. Praha, Nakladatelské družstvo Máje 1900, s. 100.

³⁹PRAŽÁK, Václav. *Působení Josefa Štolby v Nechanicích*. Nechanický zpravodaj. Nechanice, 1997, (12), s. 6-7.

⁴⁰FORST, Vladimír, Jirí OPELÍK a Luboš MERHAUT. *Josef Štolba*. Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce 4/I S–T. Praha: Academia, 2008, s. 772

⁴¹PRAŽÁK, Václav. *Působení Josefa Štolby v Nechanicích*. Nechanický zpravodaj. Nechanice, 1997, (12), s. 6-7.

⁴²ŘEZNÍČKOVÁ, Lucie: *Josef Štolba (1846-1930) notář, dramatik, cestovatel a příslušník české kulturní elity*. Liberec, 2015.diplomová práce (Mgr.). Technická univerzita v Liberci. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická. s. 55. Vedoucí práce PhDr. Miloslava Melanová.

⁴³Tamtéž. s. 209.

Můžeme tedy říci, že se Josef Štolba zasloužil velkým dílem o komplexní rozvoj Nechanic a s jeho odjezdem skončila slavná éra kulturního života města, které pak opět upadlo do dřímoty maloměsta. Nechaničtí občané však na Josefa Štolbu nezapomněli a velice si ho i nadále vážili. O tom svědčí báseň od neznámého autora, která byla napsána na počest Štolbovy činnosti.⁴⁴

*„Na pravé straně znamenáš
poutníku a hosti náš,
dům, jehožto majitele
každý z nás miluje vřele,
jemuž stálé zdraví dej.
Bože nám ho zachovej,
spisovatele českého,
ředitele divadla ochotnického,
vůdce vlasteneckého.
Každý, ať mu provolává
v této chvíli: Sláva! Sláva!“⁴⁵*

Svou vzpomínku na Nechanice projevil i Josef Štolba ve svém dopise z roku 1924, kde píše: „*A proto buďte požehnány, Vy roztomilé nezapomenutelné Nechanice a prospívejte i nadále ve všech úkolech českého, národně uvědomělého města, kterému přeju z duše nejlepší budoucnost!*“⁴⁶

⁴⁴ HOŘEJŠ, Václav. *Nechanické divadlo: 1845 - 1995*. Nechanice, 1995, s. 4.

⁴⁵Tamtéž. s. 5.

⁴⁶ BLAŽKOVÁ, Božena. Štolbova městská knihovna Nechanice. Knihovnicko-informační zpravodaj U Nás. Hradec Králové, 2008, 18 (3-4). Dostupné z: doi:https://www.svkhk.cz/SVKHK/u-nas-pdf_archiv/959.pdf?fbclid=IwAR3z0u-G2OH1w4imAbA2vDiZQTBCPRjLWDKLmDKa1aVkGvQt8OsdXTTa4xM

1.8 Notářská praxe v Pardubicích a závěr života

Nechanice Josef Štolba opouští v roce 1891 z několika pádných důvodů. Jak píše ve svých pamětech:⁴⁷ „*Spojení s Prahou bylo obtížné, a dorůstaly mi děti, tak nezbylo, nežli ohlédnouti se po místě příhodnějším.*“⁴⁸ Můžeme tedy říci, že maloměsto, jako byly Nechanice, Štolbovi a jeho rodině už nadále nevyhovovalo. Pardubice naopak měly mnohem lepší železniční spojení s Prahou, ale zároveň se nejednalo o příliš rušné velkoměsto, jakým byla Praha.⁴⁹ „*Kdykoliv vydával jsem se z Nechanic do světa, vždy vedla mne cesta přes Pardubice...*“⁵⁰ V Pardubicích tedy převzal notářskou praxi a kancelář po notáři Juliu z Kotowitz, která se nacházela v Zelenobranské ulici. Ani v Pardubicích si Josef Štolba neodpustil kulturní aktivity a hned po svém příjezdu se začal angažovat ve „Spolku pro zřízení divadelního domu“, který měl za úkol zajistit městu stavbu jeho vlastního divadla. V roce 1902 se stal předsedou výboru pro Východočeskou výstavu průmyslu, zemědělství, národopisu a umění, konanou v následujícím roce.⁵¹ Do Pardubic stejně jako do Nechanic za Štolbou jezdili jeho přátelé. Sám Štolba však v pamětech uvádí, že jich nejezdilo takové velké množství, jelikož se jejich přátelské vazby vlivem času uvolnily. Nejčastěji za ním však dojížděl Julius Zeyer. Pardubice Štolbu natolik uchvátily, že jim ve svých pamětech věnoval rozsáhlou kapitolu, kde popisuje nejen jeho tehdejší život, ale velice podrobně také pardubickou architekturu.⁵²

Z Pardubic se Štolba nakonec přesunul zpátky do Prahy, kam byl v roce 1911 umístěn jako notář na pražských Vinohradech. V Praze se znovu zapojil do divadelních i kulturních aktivit.⁵³

⁴⁷ ŘEZNIČKOVÁ, Lucie: *Josef Štolba (1846-1930) notář, dramatik, cestovatel a příslušník české kulturní elity*. Liberec, 2015. diplomová práce (Mgr.). Technická univerzita v Liberci. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická. s. 41. Vedoucí práce PhDr. Miloslava Melanová.

⁴⁸ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí. Vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků I*. Praha, Nakladatelské družstvo Máje 1900, s. 122

⁴⁹ ŘEZNIČKOVÁ, Lucie: *Josef Štolba (1846-1930) notář, dramatik, cestovatel a příslušník české kulturní elity*. Liberec, 2015. diplomová práce (Mgr.). Technická univerzita v Liberci Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická. s. 44. Vedoucí práce PhDr. Miloslava Melanová.

⁵⁰ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí. Vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků I*. Praha, Nakladatelské družstvo Máje 1900, s. 126

⁵¹ BENEŠOVÁ, Petra. *Pardubické notářství v letech 1852 - 1929*. Pardubice, 2010. Diplomová práce. Univerzita Pardubice. s. 91 Vedoucí práce PhDr. Marie Macková Ph.D.

⁵² ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí. Vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků I*. Praha, Nakladatelské družstvo Máje 1900, s. 126.

⁵³ ŘEZNIČKOVÁ, Lucie: *Josef Štolba (1846-1930) notář, dramatik, cestovatel a příslušník české kulturní elity*. Liberec, 2015. diplomová práce (Mgr.). Technická univerzita v Liberci. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická. s. 43-47. Vedoucí práce PhDr. Miloslava Melanová.

Během svého manželství vychoval Štolba tři dcery, z nichž dvě si později vzaly advokáty. Štolba po celé jejich dětství dbal na řádnou výchovu a usiloval o to, aby ze svých dcer vychoval vzdělané mladé dámy. Proto svým dcerám obstaral francouzskou a anglickou vychovatelku.⁵⁴

Když Josef Štolba zemřel 12. května 1930 ve svém tehdejší bytě na Vinohradech, o jeho smrti v následujících dnech psaly *Lidové noviny* nebo deníky jako *Večer* a *Poslední list*. Všechny oznamovaly smrt divadelního velikána a připomínaly jeho dosavadní počiny.⁵⁵

Život a dílo Josefa Štolby bylo a dodnes je významné hlavně pro maloměstskou společnost. Je nutné si uvědomit, že v letech, kdy působil v Nechanicích, žilo město takovým kulturním životem, který do té doby snad ještě nezažilo. V průběhu 19. století se města začala formovat díky kapitalistickému rozvoji, začalo se utvářet národní hnutí, jehož největší částí bylo právě měšťanstvo, které v národním umění získalo svou reprezentaci. Do života měst začíná vstupovat moderní umění a divadlo, ale i množství knih a časopisů. Lidé začínají být čím dál více ochotni zaplatit i nemalé obnosy za to, aby do jejich města přijel ochotnický nebo profesionální divadelní spolek nebo loutkáři se svým divadélkem. Z tohoto důvodu je patrné, že maloměstská společnost si o to více vážila faktu, že Josef Štolba do Nechanic jen nepříjíždí, ale dokonce v nich bydlí.⁵⁶ František Černý ve své studii uvádí: „Významné impulsy k všestranné umělecké aktivitě obyvatel dávali v některých městech i osobnosti přesahující svým významem místo bydliště, jako byl např. V. K. Klicpera, J. J. Melichar, J. Štolba, A. Stašek, K. Pippich.“⁵⁷ Štolbu tudíž musíme vnímat nejen jako tvůrce divadelních her, ale také jako typického českého měšťana, vlastence a příslušníka elity své doby.

⁵⁴ ŘEZNÍČKOVÁ, Lucie: *Josef Štolba (1846-1930) notář, dramatik, cestovatel a příslušník české kulturní elity*. Liberec, 2015. diplomová práce (Mgr.). Technická univerzita v Liberci. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická. s. 47. Vedoucí práce PhDr. Miloslava Melanová.

⁵⁵ ŘEZNÍČKOVÁ, Lucie: *Josef Štolba (1846-1930) notář, dramatik, cestovatel a příslušník české kulturní elity*. Liberec, 2015. diplomová práce (Mgr.). Technická univerzita v Liberci. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická. s. 48. Vedoucí práce PhDr. Miloslava Melanová.

⁵⁶ ČERNÝ, František. *Místo divadla v životě českých měst 19. století. Město v české kultuře 19. století: sborník symposia pořádaného Národní galerií v Praze ve spolupráci s Ústavem teorie a dějin umění ČSAV u příležitosti 2. ročníku Smetanova festivalu v Plzni ve dnech 4.-6. března*. 1982. Praha: Národní galerie, 1983, s. 52-68.

⁵⁷ Tamtéž. s. 54.

2 NECHANICE JAKO TYPICKÉ MALOMĚSTO 19. STOLETÍ

Nechanice ve východních Čechách bychom v návaznosti na historický vývoj města mohli zařadit do skupiny označené jako “typické maloměst druhé poloviny 19. století“. Svůj maloměstský charakter si zachovávají již od 13. století až dodnes. Vlastivědná čítanka popisuje Nechanice slovy: „*Kdo zmořen vysilující jednotvárnou prací chce být obklopen klidem a mírem, necht' stráví dovolenou v přívětivých Nechanicích.*“⁵⁸ Pro pochopení, do jaké míry Nechanice splňují podmínky maloměsta, je potřeba si tento pojem vymezit. Maloměsto je podle *Slovníku spisovného jazyka českého* definováno jako malé nebo menší město, s menším nebo nevýrazným společenským a kulturním ruchem však toto označení je často vnímáno jako hanlivé.⁵⁹ Společně s pojmem maloměsto se objevují další ekvivalenty a pojmy, které se od tohoto názvu odvozují. Mezi ně pak patří názvy jako “maloměšťan“, který je definován podle *Slovníku spisovné češtiny* dvěma základními významy. Zpravidla je používáno jako hanlivé označení pro příslušníka drobné buržoazie nebo pro člověka s malým rozhledem a zaostalými a omezenými názory.⁶⁰ Nechanice z geografického hlediska do charakteristiky malého města jistě spadají. Jak se naplňují ony definice, které jsou vnímány spíše hanlivě, nám blíže ukáže až zkoumání jednotlivých lidských charakterů, které zobrazoval například Josef Štolba ve svých divadelních hrách.

2.1 Prameny a literatura

Aby byl pochopen charakter města Nechanice, je užitečné znát jeho vývoj se zaměřením na podobu města v druhé polovině 19. století. Nechanice se geograficky nachází mezi dvěma většími městy a sice Hradcem Králové a Novým Bydžovem. Podle Žanety Pásztorové, která se ve své práci *Lokální elity v obecní samosprávě. Nechanice 1890-1918*⁶¹ zabývá také historií města, se Nechanice na sklonku 19. a 20. století nijak nelišily od ostatních menších měst tehdejších Čech. Z historického hlediska nezaujímal město jako takové

⁵⁸ SÁL, František Ladislav. *Z kraje i podhoří: vlastivědná čítanka pro školu a dům*. 1923. Praha: Ústřední nakl. a knihkup. učitelstva československého, 1923, s. 143

⁵⁹ Slovník spisovného jazyka českého [online]. Ústav pro jazyk český. Akademie věd české republiky, 2011 [cit. 2022-02-02]. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz>

⁶⁰ *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. 2. vyd., opr. a dopl. Praha: Academia, 1994. ISBN 80-200-0493-9.

⁶¹ PÁSZTOROVÁ, Žaneta. *Lokální elity v obecní samosprávě. Nechanice 1890 - 1918*. Pardubice, 2012. diplomová práce (Mgr.). Univerzita Pardubice. Fakulta filozofická. s. 11-12. Vedoucí práce doc. PhDr. Marie Macková, Ph.D.

nějaké širší a výraznější postavení, ale zaslouží si příslušnou pozornost hlavně díky aktivitám tamních obyvatel. Na ty poukazuje Pásztorová ve své práci. Během druhé poloviny 19. století dochází ve městě k zakládání různorodých spolků jednak kulturního či charitativního, ale i hospodářského nebo ekonomického typu. Právě rozkvět spolkového života byl pro nechanický společenský život významnou etapou. Pásztorová ve své práci zkoumá maloměstské elity, které si obyvatelé města zvolili jako reprezentanty většinového názoru. Volené elity disponovali určitými pravomocemi v obci. Tato práce pak poukazuje na vývoj mentalit občanů a může tak sloužit jako reálný důkaz toho, jak fungovalo smýšlení maloměstských obyvatel.⁶²

Za kanonické dílo zabývající se historií města by se dala považovat kniha od nechanického historika Václava Pražáka: *Nechanice, obrázky z historie a života města*.⁶³ Na tuto knihu navazuje její novější rozšíření: *Nechanice, obrázky ze života a historie města*.⁶⁴ V této druhé knize se autor zaměřuje nejen na dějiny města, ale hlavně na životní styl tehdejších obyvatel. Tyto texty pak doplňuje o výpovědi pamětníků a pestrou sbírku fotografických materiálů. Tomuto dílu ještě předchází o něco starší publikace vydaná v roce 1916 s názvem *Nechanice nad Bystřicí: minulostí do přítomnosti*.⁶⁵

2.2 Historie města

Město Nechanice se nachází v Královéhradeckém kraji mezi většími městy Hradcem Králové a Novým Bydžovem. V okolí ho obklopují menší vesnice, pro které jsou Nechanice centrem obchodu a služeb. Jsou to například Kobylice, blíže k jihu leží Budín, Zvíkov, Boharyně, Radostov, Homyle, Hrádek, na východě Jehlice a Lodín.⁶⁶

Nechanice jsou obklopené malebnou přírodou s nespočtem hustých lesů, lány řepných polí a zelených luk. I proto byla nechanická krajina častým předmětem inspirací Štolbových divadelních her. Nejdůležitějším vodním tokem je řeka Bystřice, do které se vlévá několik

⁶² PÁSZTOROVÁ, Žaneta. *Lokální elity v obecní samosprávě. Nechanice 1890 - 1918*. Pardubice, 2012, diplomová práce (Mgr.). Univerzita Pardubice. Fakulta filozofická. s.11-12. Vedoucí práce doc. PhDr. Marie Macková, Ph.D.

⁶³ PRAŽÁK, Václav. *Nechanice: obrázky z historie a života města*. Hradec Králové: Gramon, 2003. 234 s. ISBN 80-86472-14-0.

⁶⁴ PRAŽÁK, Václav. *Nechanice: obrázky ze života a historie města*. Hradec Králové: Garamon, 2018, 234 s. ISBN 978-80-86472-76-8

⁶⁵ PEŠEK, Josef. *Nechanice nad Bystřicí: minulostí do přítomnosti*. Praha: Al. Bohdanecký, 1916.

⁶⁶ PRAŽÁK, Václav. *Nechanice: obrázky z historie a života města*. Hradec Králové: GARAMON, 2003, s. 8. ISBN 80-86-472-14-0.

říček a potoků. Nechanice měly, díky své dobré poloze a úrodné půdě, po celou dobu vývoje hlavně zemědělský charakter.⁶⁷

Nechanice ve východních Čechách se poprvé objevují v písemných pramenech k roku 1228. Město v první polovině 13. století patřilo pánům z Krumlova. Ti vlastnili i okolní pozemky, pro které se staly Nechanice správním centrem. V té době byly povýšeny z trhové vsi na městys. Tím získaly i svůj znak – červenou pětistou růží se zlatým pupencem uprostřed.⁶⁸

Další záznamy o historii města pocházejí z 16. století. Zde nám do dějin vstupuje rod Pecingarů z Bydžína. Tento rod vlastní město pouhých 106 let. Poslednímu majiteli z tohoto rodu byl všechn jeho majetek zkonfiskován. Důvodem konfiskace bylo zapojení tehdejšího majitele do protihabsburského odboje.⁶⁹

Velkým zvratem v dějinách bylo zakoupení Nechanic rodem Harrachů v roce 1829. Tento rod začal po třicetileté válce postupně kupovat menší panství v okolí. Například panství Stěžery, ke kterému byly v průběhu času připojovány další vesnice a dvory. Mezi připojené statky patřily Kunčice, Trnava, Stračov, Barchov, velkostatek Zvíkov, Puchlovice, Přím anebo Libčany. Harrachové se intenzivně věnovali správě těchto statků. Zakládali manufaktury, sklárny, železárny, rozvíjeli lesnictví, potravinářství i rybníkářství. Roku 1854 nechal rod postavit na Lubenském vrchu zámek ve stylu anglické tudorovské gotiky jménem Hrádek u Nechanic.⁷⁰

Největší rozmach pocítilo město od třicátých let 19. století. V té době Nechanice začínají ožívat cestovním ruchem a kulturním životem. V roce 1844 zde nechanický ochotnický soubor odehrál první divadelní představení. Velký podíl na rozmachu Nechanic mělo také město Hradec Králové, které v 19. století žilo bohatým kulturním životem. Díky tomu do Nechanic proudili studenti a přinášeli s sebou nové impulsy českého národního obrození.⁷¹ Díky Harrachům se do městečka začaly přesouvat úřednické rodiny a dochází tak

⁶⁷ PRAŽÁK, Václav. *Nechanice: obrázky z historie a života města*. Hradec Králové: GARAMON, 2003, s. 8. ISBN 80-86-472-14-0.

⁶⁸ Tamtéž. s. 5.

⁶⁹ Tamtéž. s. 16.

⁷⁰ Tamtéž. s. 17.

⁷¹ Tamtéž. s. 17-18.

ke zvýšení populace, ale i prestiže města. V roce 1867 je změněn status a Nechanice jsou z městysu povýšeny na město.⁷²

Od poloviny 19. století je historický vývoj města takřka kontinuální a koresponduje s vývojem české historie.⁷³

⁷² PÁSZTOROVÁ, Žaneta. *Lokální elity v obecní samosprávě. Nechanice 1890 - 1918*. Pardubice, 2012. diplomová práce (Mgr.). Univerzita Pardubice. Fakulta filozofická. s. 11-12. Vedoucí práce doc. PhDr. Marie Macková, Ph.D.

⁷³ Tamtéž. s. 27-28.

3 OBRAZ MALOMĚSTA V LITERATUŘE 19. STOLETÍ

Zkoumání a analýza tématu maloměsta se v posledních letech stala častým předmětem odborných prací. Ve většině případů jsou podrobena zkoumání díla prozaická a maloměstskému dramatu se tak nedostalo přílišné pozornosti.

Tématika maloměsta a maloměšťáctví byla v polovině 19. století tématem nejen v dramatu, ale také v próze. Za maloměsto můžeme považovat Nerudovu Malou Stranu, tedy místo, kde se odehrávají jeho *Povídky malostranské*.⁷⁴ Podle Dagmar Mocné můžeme Malou Stranu charakterizovat podle měřítka tzv. idylického chronotopu maloměsta.⁷⁵ Neruda není ale jediným autorem, který děj svého fikčního světa zasadil do tohoto prostředí. Maloměstem se například inspiroval Karel Poláček ve svém románu *Okresní město*⁷⁶, kde se velmi často zabývá společenskými konvencemi a mezilidskými vztahy ve velmi uzavřeném prostoru, kterým je právě maloměsto. To je zde vykresleno jako jednotvárné, cyklické prostředí s tendencí obyvatel řídit se podle ustálených cyklických vzorců. Pro následující podkapitulu bude tedy nutné vytyčit si jednotlivé parametry, které jsou pro maloměsto typické.⁷⁷

3.1 Chronotop maloměsta

Problémem maloměsta, městysu a okresního města se zabývá ve své studii Zdeněk Hrbata. Ten uvádí, že chronotop maloměsta nabírá během 19. století na významu a stává se z něj známý literární prostor. Autoři se ve svých dílech často inspiroují reálným prostředím, které dobře znají, nebo ve kterém dokonce žili.⁷⁸

Pojem chronotop definoval Michail M. Bachtin a za jeho český ekvivalent bychom mohli považovat slovo časoprostor. Ten propojuje vztah mezi časovou a prostorovou relací. Bachtin se dále snaží o typologii jednotlivých chronotopů v románové tvorbě. Kromě chronotopu cesty nebo salonu se zabývá práce maloměstem.⁷⁹ U maloměstského

⁷⁴ NERUDA, Jan. *Povídky malostranské*. 2. vyd. Praha: ARSCI, 2007, 284 s. ISBN 978-80-86078-73-1.

⁷⁵ MOCNÁ, Dagmar. *Záludný svět Povídek malostranských*. Praha: Academia, 2012, s. 145. ISBN 978-80-200-2065-9.

⁷⁶ POLÁČEK, Karel. *Okresní město*: román. Brno: Lidové noviny, 1937, 324 s. Knihovna Lidových Novin.

⁷⁷ ZOUHAROVÁ, Eva. *Maloměsto a maloměšťáctví v próze 30. let*, Brno, 2007. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. s. 5-6 Vedoucí práce Mgr. Jitka Bednářová, Ph.D.

⁷⁸ HRBATA, Zdeněk. *Prostory, místa a jejich konfigurace v literárním díle*. In: ČERVENKA, Miroslav. *Na cestě ke smyslu: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2005, s. 369-371. ISBN 80-7215-244-0.

⁷⁹ BACHTIN, Michail Michajlovič. *Román jako dialog*. Praha: Odeon, 1980, s. 222-223.

chronotopu představuje několik variantami a naproti sobě staví idylický chronotop a variantu flaubertovského typu. Idylický chronotop můžeme spatřit převážně ve tvorbě regionálních autorů, kteří jako zdroj inspirace berou reálné prostředí, v němž vyrůstali nebo trávili část svého života. Toto prostředí je jim tak blízké a rádi na svůj život na maloměstě vzpomínají. Tyto pocity pak reflektují do onoho idylického chronotopu. Typickými rysy jsou cykličnost času nebo tendence postav opakovat stále dokola ty samé vzorce. Právě čas zde je interpretován jako neměnný, stabilní, nijak nevzrušený. Text pak zaznamenává životy na malém uzavřeném prostoru, soustředící se na životy tamních občanů, kteří se střetávají na typických místech setkávání jako jsou kavárny, hospody nebo různé obchůdky. Onu idyličnost zde znázorňují předem dané jistoty, neměnicí se prostředí a situace, vše se jednoduše zakládá na opakovatelnosti, která působí uklidňujícím, někdy až unavujícím dojmem.⁸⁰ Díky tomu se vytváří pocit jistoty, řádu a důvěry, který má však tendenci tíhnout k potlačování cizích, venkovních prvků.⁸¹ Již zmíněná Dagmar Mocná uplatňuje tuto idylickou analýzu chronotopu u Malé Strany, kde uvádí, že Malá Strana sama o sobě figuruje jako malé město uprostřed Prahy. Jedná se o uzavřenou společnost, kde jsou důležité sousedské vazby, a při narušení této společnosti venkovními vlivy se setkáváme s velkou vlnou odporu od tamních obyvatel. I přesto se v poslední době naskytl i opačný pohled a s ním i jiná interpretace, podle které se autor idyle vysmívá. Nicméně Nerudova Malá Strana zůstává skvělým příkladem idylického typu chronotopu.⁸²

V protipólu idyličnosti stojí tzv. flaubertovský chronotop. Ten je pojmenovaný podle spisovatele Gustava Flauberta, i když se varianta tohoto typu chronotopu objevuje v tvorbě autorů daleko před ním. Tento typ pro změnu vykazuje narušení oné idyličnosti a zdůrazňuje tíživou zatuchlou atmosféru a strnulost, která má však opačný charakter než strnulost idylická. Ta je vnímána jako pozitivní, kdežto u flaubertovského typu je uváděna ve smyslu zamezení jakéhokoliv pohybu, tedy i znemožnění jakékoliv změny v životě. V tomto případě je časoprostor vykreslen v negativním světle, jeho obyvatelé jsou k němu připoutáni, a i přes sebevětší úsilí pro ně není úniku.⁸³

⁸⁰ HRBATA, Zdeněk. *Prostory, místa a jejich konfigurace v literárním díle*. In: ČERVENKA, Miroslav. *Na cestě ke smyslu: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2005, s. 369-371. ISBN 80-7215-244-0.

⁸¹ BACHTIN, Michail Michajlovič. *Román jako dialog*. Praha: Odeon, 1980, s. 348-349

⁸² MOCNÁ, Dagmar. *Záludný svět Povídek malostranských*. Praha: Academia, 2012, s. 145. ISBN 978-80-200-2065-9.

⁸³ HRBATA, Zdeněk. *Prostory, místa a jejich konfigurace v literárním díle*. In: ČERVENKA, Miroslav. *Na cestě ke smyslu: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2005, s. 369-371. ISBN 80-7215-244-0.

Maloměsto je prostor, který je sám o sobě uzavřený a pevně sepnutý se všedností a každodenním životem tamního obyvatelstva. Postavy románu nebo dramatu se proti městu často vymezují několika způsoby. Buď se pro ně maloměsto stává výchozím bodem, podle kterého jsou postavy definovány a následně se musí od místa vzdálit, nebo se jim stává prostředím pro jejich celý život.⁸⁴

3.2 Maloměsto v české veselohře 2. pol. 19. stol.

Maloměstské prostředí neovlivňovalo jen autory prózy, ale také autory dramatu. Povahokresbou maloměsta v české veselohře se zabýval se své studii Jiří Smrčka, který na příkladech žánrových veseloher zkoumá vývoj soudobého dramatu. Pro veselohry, které tematizují maloměsto, se vžil pojem „maloměstská veselohra“. V českém prostředí je tento žánr doménou tří českých dramatiků, kterými jsou: Josef Štolba, Václav Štech a Karel Pippich. Tento typ veselohry se na české divadelní scéně začal prosazovat od 80. let 19. století a stal se oblíbeným i vyhledávaným žánrem soudobého publika.⁸⁵ Smrčka považuje za první komedii ze světa maloměsta divadelní hru Františka V. Jeřábka *Cesty veřejného mínění*⁸⁶ z roku 1866. Toto dílo o pěti jednáních je vystavěno na hlavní dějové lince, která pojednává o sporu mezi radnicí a opozicí o prodeji tamních lesů pro železnici. Nacházíme zde také motivy, které budou pro tvorbu maloměstské veselohry typické, jako je např. boj o všeobecné blaho městečka v rozporu se špatnými úmysly opozice, také tematizace politické korupce a kritika buržoazie. Jeřábekova hra je podle Smrčky pro vývoj maloměstské veselohry zásadní. Vidí v ní zjevné nedostatky, ty mohou být jednou z příčin, které vedly k tomu, že se maloměstská veselohra kodifikovala až o dvacet let později. Problémem tohoto upozaděného vývoje je fakt, že Jeřábek nedostatečně a nepřesvědčivě vykreslil městskou střední třídu.⁸⁷

Smrčka dále upozorňuje, že maloměstská veselohra vychází z francouzských i vídeňských frašek a situačních komedií, které pro tehdejší publikum představovaly zdomácnělou tradici. Vedle již zmiňovaného Františka V. Jeřábka se v 70. letech 19. století formuje tvorba

⁸⁴ HRBATA, Zdeněk. *Prostory, místa a jejich konfigurace v literárním díle*. In: ČERVENKA, Miroslav. Na cestě ke smyslu: poetika literárního díla 20. století. Praha: Torst, 2005, s. 370. ISBN 80-7215-244-0.

⁸⁵ SMRČKA, Jiří. *Povahokresba maloměsta v české veselohře 2. poloviny 19. století*. Bohemica Olomucensia. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, 6(2), s. 126-137.

⁸⁶ JEŘÁBEK, František Věnceslav. *Cesty veřejného mínění: veselohra v pěti jednáních*. 2. vyd. V Praze: I.L. Kober, 1889, s. 50-140. Sbírká spisův dramatických.

⁸⁷ SMRČKA, Jiří. *Povahokresba maloměsta v české veselohře 2. poloviny 19. století*. Bohemica Olomucensia. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, s. 126, 6(2)

Karla Pippicha, rodáka z Chrudimi. Ten se záměrně snaží distancovat od situační komedie a snaží se divákům podat formu konverzační komedie, která bude mít základ v chytrých a zábavných dialozích.⁸⁸ Tento svůj záměr pak uplatňuje v jednoaktových veselohrách *Ve veřejném životě*⁸⁹ a *Z české domácnosti*.⁹⁰ Zde se také objevuje jedno z častých témat pro maloměstskou veselohru, a to je nemožnost naplnění povinností veřejných funkcionářů. To je následně častou příčinou rozvrácení onoho posvátného klidu v malém městě. Obě hry byly prvně předvedeny na prknech ochotnického chrudimského divadla, ale díky oblíbě publika se záhy přesunuly do tehdejšího Prozatímního divadla.⁹¹

Podle příkladu, který Smrčka uvádí, lze tedy soudit, že tento nový typ dramatu se dostával pomalu do oblíby publika, možná i díky motivům a tématům, jež nebyly nějak náročné a většinové společnosti blízké. Téma, které se však setkalo s rozpaky publika, byl střet mezi střední třídou, ta během 19. století značně nabývá na síle, a mírně upadající aristokracie. Tento dualismus vykresluje Pippich ve třech jednáních ve své veselohře *Svět zásad*.⁹² Ačkoli se v jeho pojetí snaží tyto dva světy uvést do rovnováhy a nalézt tak nějaké řešení, přestává být autor hry jen nezávislý pozorovatel, ale začíná jí demonstrovat nějaké tvrzení.⁹³ Na podobné téma pak navazuje a rozvíjí ho právě Josef Štolba ve svých dvou veselohrách *Maloměstští diplomati*⁹⁴ a *Vodní družstvo*.⁹⁵

Při zkoumání jednotlivých divadelních her můžeme stanovit i formující se témata, která jsou následně považována za typická pro maloměstskou veselohru. Témata i motivy se proměňují a vyvíjejí vlivem doby. Zatímco od 60. let sledujeme ony spory mezi buržoazií a měšťanstvem, problémy korupce nebo nedostatečné plnění funkcí, tak od 90. let 19. století se veselohra soustředí spíše k životu jednotlivců a rodin. Vznikají díla více psychologicky propracovaná a do středu zájmu se dostává lidská povaha, manželské vztahy nebo vztahy rodičů a dětí. V tomto období lze také zaznamenat vlivy nových moderních stylů jako je

⁸⁸ SMRČKA, Jiří. *Povahokresba maloměsta v české veselohře 2. poloviny 19. století*. Bohemica Olomucensia. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, s. 126, 6(2)

⁸⁹ PIPPICH, Karel. *Ve veřejném životě: veselohra o jednom jednání*. V Chrudimi: S. Pospíšil, 1885, 46 s.

⁹⁰ PIPPICH, Karel. *Z české domácnosti: veselohra o jednom jednání*. 2. vyd. V Chrudimi: S. Pospíšil, 1979, 55 s. Jednoaktovky.

⁹¹ SMRČKA, Jiří. *Povahokresba maloměsta v české veselohře 2. poloviny 19. století*. Bohemica Olomucensia. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, s. 128, 6(2)

⁹² PIPPICH, Karel. *Svět zásad: veselohra o třech jednáních*. V Praze: F. Šimáček, 1888, 106 s. Repertoire českých divadel.

⁹³ Tamtéž. s. 128.

⁹⁴ ŠTOLBA, Josef. *Maloměstští diplomati: veselohra o třech jednáních*. V Praze: F. Šimáček, 1888, 114 s. Repertoire českých divadel.

⁹⁵ ŠTOLBA, Josef. *Vodní družstvo: veselohra o 3 jednáních*. V Praze: Šimáček, 1887, 112 s. Repertoire českých divadel.

například vlna feminismu, a tudíž se čím dál častěji ve veselohrách objevují pasáže, které na tyto módní vlny i témata reagují a jejich postavy se s nimi snaží vyrovnávat a pochopit je. K proměně dochází při pohledu na veřejný život, ten je nově vnímán jako cizí svět, který není už tak důležitý, naopak mnohem důležitější je intimní prostor rodiny. Na toto nové pojetí poukazuje dramatik Václav Štech, který ze začátku své tvorby ještě lehce navazuje na ono starší pojetí maloměstské veselohry, ale průběžně zapojuje i pojetí nová. Zaměřuje se více na prokreslení povahy jedince a hlavním motivem jeho tvorby se stává zobrazení podnikavého energického člověka. Jeho postavy nejsou už tak ploché a vyjímají se z onoho modelu figurek, který byl pro starší pojetí tak typický. Jedna postava tedy nenese jednu konkrétní vlastnost, ale dává vyniknout hlubším různorodým rysům lidského jednání.⁹⁶ To pak uplatňuje ve svých hrách jako *Deskový statek*⁹⁷ nebo *David a Goliáš*.⁹⁸ Václava Štecha můžeme považovat za průkopníka nových principů a témat, které nadále utvářely onen žánr maloměstské veselohry. Rysy Štechovy tvorby se pokusil shrnout kritik Jindřich Vodák, ten upřesnil postavu, která svými charakteristickými rysy prostupuje jeho dramaty. Je jím vtipný a chytrý člověk, který se hrne do všech nových výzev a výprav. Podle Smrčky s tvorbou Václava Štecha sice vrcholí žánr maloměstské veselohry, ale zároveň svým způsobem tento žánr i končí. Nemůžeme říci, že maloměstská veselohra vymizela úplně, jelikož jisté motivy a témata se objevují i v tvorbě autorů dramát 20. století. Určité doznívání žánru můžeme nalézt v dílech Milana Fučíka nebo i u typově jiných autorů jako je Karel Leger, který ve svých textech představuje satirický až kritický pohled na maloměstské prostředí. Ve své veselohře *Z jiného světa*⁹⁹ pracuje s tématem upjatosti maloměstských obyvatel, kteří nejsou schopni přijmout impulsy z okolního světa a jsou zaslepeni předsudky vůči cizincům.¹⁰⁰

Zvláštní pohled na maloměstské prostředí přinesla v roce 1903 spisovatelka Růžena Svobodová ve své veselohře o třech dějstvích *V říši tulipánků*.¹⁰¹ Zde se děj opírá o zápletku pomyslného boje mladého progresivního páru proti upjatému postoji maloměsta. Zvláštností je zde fakt, že se Svobodová snaží zachytit pohled na maloměsto z venku, tedy

⁹⁶ SMRČKA, Jiří. *Povahokresba maloměsta v české veselohře 2. poloviny 19. století*. Bohemica Olomucensia. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, s. 134, 6(2)

⁹⁷ ŠTECH, Václav. *Deskový statek: veselohra o 3 jednáních*. Praha: V. Štech, 1921, 134 s.

⁹⁸ ŠTECH, Václav. *David a Goliáš: veselohra o 3 jednáních*. Praha: J. Otto, 1915, 183 s. Dramata.

⁹⁹ LEGER, Karel. *Z jiného světa*. Praha: Nakladatelství družstvo Máje, 1913.

¹⁰⁰ SMRČKA, Jiří. *Povahokresba maloměsta v české veselohře 2. poloviny 19. století*. Bohemica Olomucensia. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, s. 135, 6(2)

¹⁰¹ SVOBODOVÁ, Růžena. *V říši tulipánků: veselohra ve 3 dějstvích*. Praha: Máj, 1903, 120 s. Divadelní knihovna Máje.

z onoho vnějšího světa. Dochází tedy ke značně kritickému pohledu na omezenost maloměstské společnosti. Velice silným prvkem je otázka postavení mladých žen v městských rodinách. Ty jsou zde vyobrazeny jako ženy svazované maloměstskou společností, které se většinou neúspěšně snaží emancipovat a vymanit z konvencí tamního prostředí.¹⁰² O tuto problematiku ženského postavení se okrajově opíraly i některé divadelní texty Josefa Štolby, avšak nikdy nebyly tak silně rozvinuty jako u Růženy Svobodové.

Závěrem bychom mohli říci, že i přes relativně krátkou dobu, kdy se žánrová varianta veselohry označovaná jako maloměstská veselohra formovala, tak přinesla do české kultury značnou řadu témat a motivů, na které se navazovali autoři i v pozdějších letech.¹⁰³ Je zřejmé, že tento typ veselohry se setkal s oblibou dobového publika, což dokazuje i přijetí maloměstského prostředí jako dějiště dramatu. Autoři jako Josef Štolba nebo Václav Štech si dobře uvědomovali význam divadla pro městskou společnost a díky tomu dokázali tvořit hry, které vyhovovaly nárokům tehdejšího publika. Maloměstská veselohra zcela nevymizela, protože témata, kterými se zabývá, jsou velice transparentní a lze je upravit tak, aby vyhovovaly jakékoliv době. Díky tomu jsou tyto divadelní hry uváděny i v dnešní době.

¹⁰² SMRČKA, Jiří. *Povahokresba maloměsta v české veselohře 2. poloviny 19. století*. Bohemica Olomucensia. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, s. 135, 6(2)

¹⁰³ Tamtéž. s. 137.

4 DRAMATICKÝ PROSTOR A SCÉNA

Pro hlubší zkoumání fungování maloměsta jako prostoru v divadelních hrách Josefa Štolby je nutné pochopit fungování dramatického prostoru a scény obecně.

Drama jako takové musí probíhat v daném, i když třeba jen ve fiktivním prostoru a určitém čase, aby mohlo zobrazovat určité jednání postav. Prostor může být specifikován v dramatické předloze ve formě scénáře, který zahrnuje samotný děj, popis jednání postav a formy dialogů a monologů. Pro samotný prostor je autorova předloha variabilní s tím, že jsou v ní zahrnuty všechny pomocné složky.¹⁰⁴

Pro začátek je důležité uvést, jaké typy prostorů můžeme u dramatu rozlišovat. V základu musíme odlišovat dva elementární typy. Prvním z nich je onen fikční prostor konkrétního dramatického díla, který můžeme zjednodušeně nazvat dramatický prostor. Ten představuje dané místo a čas, zpravidla uvedené autorem dramatu v dramatické předloze. Druhý typ prostoru je scéna, která je účelně vytvořena pro zobrazení dramatického děje, ta vzniká v dramatickém prostoru. Pro fungování předváděného dramatického díla musí dojít k propojení mezi samotnou scénou a dramatickým prostorem. Toto propojení pak zahrnuje i další aspekty, které byly v průběhu let podrobeny zkoumání, jako například vztah mezi dramatickou osobou a hereckou postavou. Je tedy nutné oddělit reálnou scénu, která je hmotná i viditelná, místem konání dramatického děje a prostorově má zobrazovat onen dramatický prostor.¹⁰⁵

Zajímavé je, že podle Karla Bundálka někteří teoretikové oddělují dramatickou osobu a jevištní hereckou postavu, avšak nevidí rozdíl mezi prostorem dramatickým a místem dramatu, tedy jevištní scény. Je nutné se zaměřit na to, jak je tento dramatický prostor definován a vnímán různými divadelně-vědnými přístupy. Na tento problém nahlížel po divadelně estetické stránce Otakar Zich ve své publikaci *Estetika dramatického umění*.¹⁰⁶ Zich zmiňuje pojem divadelní scéna, což je pro něj prostor, kde herci hrají. Jeho definice je

¹⁰⁴ BUNDÁLEK, Karel. *K otázce dramatického prostoru a jeho jevištní konkretizace*. In: , kol. autorů. *Na křižovatce umění: sborník k počtě šedesátin prof. dr. Artura Závodského, DrSc.* Brno: Universita J.E. Purkyně, 1973, s. 55-62.

¹⁰⁵ VENCOVÁ, Klára. *Pojetí dramatického umění v díle Otakara Zicha, Jana Mukařovského a Jiřího Veltruského*. Č. Bud., 2012. bakalářská práce (Bc.). Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Filozofická fakulta, s. 17. Vedoucí práce: Mgr. Martin Kaplický, Ph.D.

¹⁰⁶ ZICH, Otakar: *Estetika dramatického umění*, Praha: Panorama, 1986.

tedy ve vztahu k jevišti, ne k dramatické předloze.¹⁰⁷ Můžeme citovat „*Scéna je prostor představující místo dramatického děje.*“ Scéna je pak proměnlivá a udávána hrou herců.¹⁰⁸ Podle Bundálka „*Zich nerozlišuje mezi kvaziprostorem dramatu a jeho scénickou konkretizací.*“¹⁰⁹ Dále porovnává výrok J. Honzla, který se vyjádřil, že scéna je „*místo dramatického děje tak uskutečněného, aby byl vnímatelný divákovi*“¹¹⁰. Bundálek si nadále pokládá otázku, která by měla vysvětlit: „*Co přesně rozumíme v divadelní předloze pod pojmem dramatický prostor?*“¹¹¹ V autorově psané předloze je jednání postav, tedy jejich dialogy, výrazy, i pohyby na scéně, předem dané. Může to být v podobě přímých scénických poznámek nebo postupným vylíčením z kontextu dialogů. Ve většině případů se hned na úvod setkáváme s přesným nebo náznakovým popisem prostoru i samotné scény.¹¹² Pro příklad můžeme uvést popis scény v divadelní hře Josefa Štolby *Maloměstští diplomati*: „*Děj za našich časů v okresním městě českém. První a třetí jednání v městské zasedací síni, druhé v bytu měšťanostově.*“¹¹³ Dále pokračuje detailnější popis na začátku každého jednotlivého jednání. V případě *Maloměstských diplomatů* je prostor popsán přesněji hned na začátku prvního jednání: „*Jednoduchá, ale slušná zasedací síň městská. Uprostřed jedny větší dvěře, v pravo i v levo dvěře menší, v pravo mimo to široké okno. Uprostřed veliký, čtyřhranný, zeleným sukrem krytý stůl a u něho deset židlí tak, že přední strana jeho jest volná. S obou stran hlavního vchodu velké příhrady nebo skříně se spisy, na jedné straně velký kolorovaný plán města, v pravo i v levo několik rezervních židlí. V rohu stojan na šaty a klobouky.*“¹¹⁴ Prostor, ve kterém se děj dramatu odehrává, je tedy určen samotným autorem. Ne vždy dochází k přesné reflexi autorových záměrů, a to hlavně v současném moderním dramatu, kdy se scéna nadržuje tímto popisem a je často zcela odlišná. To je tedy první část, kdy je onen dramatický prostor definován. Dále dochází z

¹⁰⁷ BUNDÁLEK, Karel. *K otázce dramatického prostoru a jeho jevištní konkretizace*. In: , kol. autorů. *Na křižovatce umění: sborník k počtě šedesátin prof. dr. Artura Závodského, DrSc.* Brno: Universita J.E. Purkyně, 1973, s. 55-62.

¹⁰⁸ ZICH, Otakar: *Estetika dramatického umění*, Praha: Panorama, 1986, s.23-24

¹⁰⁹ BUNDÁLEK, Karel. *K otázce dramatického prostoru a jeho jevištní konkretizace*. In: , kol. autorů. *Na křižovatce umění: sborník k počtě šedesátin prof. dr. Artura Závodského, DrSc.* Brno: Universita J.E. Purkyně, 1973, s. 56.

¹¹⁰ Tamtéž. s. 56-57.

¹¹¹ Tamtéž. s. 56.

¹¹² Tamtéž. s. 56.

¹¹³ ŠTOLBA, Josef. *Maloměstští diplomati: veselohra o třech jednáních*. Praha: Knihotiskárna F. Šimáček nakladatelstvo, 1888, 114 s. Repertoir českých divadel.

¹¹⁴ Tamtéž. s.1.

upřesnění popisu v daném textu a pomocí vyvíjení fabule.¹¹⁵ V případě již zmíněných *Maloměstských diplomatů* se další podrobnosti o prostoru a vzhledu scény dozvídáme konkrétněji ze scénických poznámek, ale také z dialogů postav. Hned na začátku je u první postavy uvedeno ve scénické poznámce např.: „*stojí před plátnem s rukama v bok...*“¹¹⁶ Kromě dramatického prostoru, kde dochází k rozvíjení dramatické akce, a který je v předloze zobrazen konkrétně, můžeme mluvit ještě o dalším typu onoho dramatického prostoru, tedy o třetím typu. Ten je podle Karla Bundálka pomyslný, ale jeho přímá konkretizace však nenastává. Právě jevištní konkretizací a oním druhým typem dramatického prostoru se zabýval Ferdinand Stiebitz. Principem této teorie je prostor, který je mimo jeviště, tedy dochází k jeho prodloužení buď díky dialogům herců, jejich pohybům a výrazům nebo režijním prostředkům. Stiebitz představuje princip „pomyslného jeviště“, kdy se stírají hranice reálného prostoru jevištní scény, ta se rozšiřuje, zbaví se své izolovanosti a děj je uváděn v širší souvislosti. Tvoří se tedy děj viděný mimo prostor.¹¹⁷ Jeho teze vychází pravděpodobně z antického dramatu, jelikož on sám se zabýval vztahem antiky k modernímu divadlu.¹¹⁸ Mukařovský uzavírá definici dramatického prostoru takto: „*Dramatický prostor zmocňuje se tedy celého divadla a vytváří se během představení v podvědomí divákově: je silou, která zjednává jednotu mezi ostatními složky divadla, přejímajíc od nich navzájem konkrétní význam.*“¹¹⁹

V předešlé části byly tedy uvedeny tři typy dramatického prostoru. Kdybychom si je měli aplikovat na praktickém případu Štolbovy hry *Maloměstští diplomati*, vypadalo by to následovně: samotný dramatický prostor by byl prostor maloměsta devatenáctého století, prostor jevištní, tedy scénu, by představovala již zmiňovaná zasedací síň, která je popsána v dramatické předloze a poslední typ prostoru by se dotvářel v průběhu předváděné inscenace, díky jednání herců a uvádění souvislostí. Tento třetí typ prostoru by se pak

¹¹⁵ BUNDÁLEK, Karel. *K otázce dramatického prostoru a jeho jevištní konkretizace*. In: , kol. autorů. Na křižovatce umění: sborník k počtě šedesátin prof. dr. Artura Závodského, DrSc.. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1973, s. 56.

¹¹⁶ ŠTOLBA, Josef. *Maloměstští diplomati: veselohra o třech jednáních*. Praha: Knihotiskárna F. Šimáček nakladatelstvo, 1888, s.1. Repertoire českých divadel.

¹¹⁷ BUNDÁLEK, Karel. *K otázce dramatického prostoru a jeho jevištní konkretizace*. In: , kol. autorů. Na křižovatce umění: sborník k počtě šedesátin prof. dr. Artura Závodského, DrSc.. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1973, s. 58.

¹¹⁸ HOŠEK, Radislav. „*Život a Dílo Ferdinanda Stiebitze.*“ *Listy Filologické / Folia Philologica*, vol. 118, no. 1/2, Centre for Classical Studies at the Institute of Philosophy of the Czech Academy of Sciences, 1995, pp. 129–40, <http://www.jstor.org/stable/23466871>.

¹¹⁹ MUKAŘOVSKÝ, Jan: *K umělecké situaci dnešního českého divadla*. In: *Studie I*. Brno: Host, 2007, s.9, ISBN 80-7294-000-7

odehrával v jednotlivých myslích diváků, kteří by si ho sami individuálně dotvářeli a zařazovali do kontextu tehdejší doby.¹²⁰

¹²⁰ ŠTOLBA, Josef. *Maloměstští diplomati: veselohra o třech jednáních*. Praha: Knihotiskárna F. Šimáček nakladatelstvo, 1888, 114 s. Repertoir českých divadel.

5 ŠTOLBOVO LITERÁRNÍ DÍLO A NECHANICE

Z historických souvislostí víme, že Josef Štolba pobýval v Nechanicích se svojí rodinou bezmála 12 dlouhých let. Za tuto dobu si k městu vytvořil velice hluboký vztah, jak je patrné z jeho pamětí. Ve svých vzpomínkách několikrát velice emotivně popisuje svá léta, která v tomto městě strávil. Často je pak častuje různými přívzvisky jako „roztomilé“, „milé“ nebo dokonce „nezapomenutelné“ Nechanice.¹²¹ Jeho způsob vyprávění o tomto městě je skoro idylický, až tak, že čtenáři mají pocit, jako kdyby Štolbou vykreslované město bylo prakticky dokonalé. A není tedy překvapením, že některá jeho díla, a to nejen dramatická, čerpala inspiraci právě z Nechanic. O tom vypovídá i to, že za Štolbovo nejplodnější období, tedy roky, kdy napsal své nejvýznamnější díla, jsou z doby, kdy pobýval v Nechanicích. Během svého pobytu ve městě několikrát cestoval do ciziny a po svém návratu sepisoval své cestovatelské vzpomínky, ze kterých vznikaly črty a fejetony, publikované v časopisech *Lumír*, *Máj* nebo *Osvěta*.¹²²

Prokazatelně se dá říci, že divadelní hry inspirované konkrétně Nechanicemi jsou: *Vodní družstvo* (1886), *Maloměstští diplomati* (1888), *Křivé cesty* (1891), *Na letním bytě* (1899), a *Závěť* (1889). U všech těchto veseloher čerpal autor z dobových situací, které se na tehdejších maloměstě odehrávaly. Kromě dramatické tvorby najdeme inspiraci Nechanicemi také v jeho prózách.¹²³ V novele s názvem *Pod farní střechou*¹²⁴, kde popisuje své setkání s potomkem faráře. Ve svých pamětech na příběh, na jehož základě vytvořil tuto novelu. Píše o žebrákovi, který do Nechanic pravidelně docházel z okolní vesnice. Jednalo se o syna faráře, o kterého se jeho otec tajně staral až do své smrti. Když však farář zemřel, byl mladík odkázán na pomoc obce, a tak vyrůstal jako žebrák, kterému se nedostalo žádného vzdělání a žil mezi dobyt看em bez dohledu. Tento příběh se vymykal onomu idylickému vzpomínání na město a je důkazem toho, že Štolba dokázal psát i o vážnějších tématech jako byla kritika celibátu některých kněží.¹²⁵ Štolba svou vzpomínku zakončuje takto: „*Jeho život se mohl utvářet jinak, nebýt celibátu.*“¹²⁶ Novela byla

¹²¹ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí. Vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků I.* Praha, Nakladatelské družstvo Máje 1900, s. 90.

¹²² PRAŽÁK, Václav. *Štolbovo literární dílo spjaté s Nechanicemi.* Nechanický zpravodaj. Nechanice, 1998, (1), 5-6.

¹²³ Tamtéž. s. 5.

¹²⁴ ŠTOLBA, Josef. *Pod farní střechou.* Nakladatelství družstvo Máje, 1905.

¹²⁵ PRAŽÁK, Václav. *Nechanice: obrázky ze života a historie města.* Hradec Králové: Garamon, 2018, s. 90-91. ISBN 978-80-86472-76-8.

¹²⁶ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí. Vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků I.* Praha, Nakladatelské družstvo Máje 1900, s. 90.

uveřejněna v časopise *Lumír*, byla napadena tehdejší klerikálním časopisem a prudce se proti ní ohradili i někteří kněží. Zveřejnění novely vyvolalo ohlasy i u nechanických místních. Páter Vojtěch Nosál se vyjádřil se slovy: „*ach ano, ten nešťastný celibát, který přece Kristus neustanovil...*“¹²⁷ Václav Pražák ve svém článku následně uvádí, že nástupce Pátera Nosála nezaujímal ke Štolbovi takový přívětivý postoj jako jeho předchůdce. Několikrát se snažil autora zdiskreditovat a na maloměstě o něm začal roznášet pomluvy, které Štolbu vykreslovaly jako člověka bez vlasteneckého cítění a jako příslušníka organizace Svobodných zednářů. Tyto pomluvy eskalovaly až ve slovní útoky na Štolbovu rodinu, které se opíraly o fakt, že otec učí své děti cizím jazykům. I přes všechny tyto reakce, které publikování novely provázelo, byla následně v roce 1905 vydána knižně.¹²⁸

¹²⁷ PRAŽÁK, Václav. *Nechanice: obrázky ze života a historie města*. Hradec Králové: Garamon, 2018, s. 90-91. ISBN 978-80-86472-76-8.

¹²⁸ Tamtéž. s. 90.

6 NECHANICE V DRAMATICKÉ TVORBĚ JOSEFA ŠTOLBY

„*Pak už to se mnou šlo zase jako na kolovrátku. Napsal jsem ještě v Nechanicích kusy: All right, Závěť, Křivé cesty a Maloměstské diplomaty.*“¹²⁹

Následující část práce se bude zabývat rozбором vybraných divadelních her Josefa Štolby. Tento rozbor neobsáhne všechny složky, které drama zahrnuje, ale zaměří se na funkci předem specifikovaného prostoru maloměsta, který můžeme nazvat chronotopem. V první řadě se zaměříme na okolnosti vzniku dramatu, které ve většině případů úzce souvisí s reálnými událostmi na nechanickém maloměstě. Představení oněch okolností bude pro následující zkoumání klíčové, jelikož představuje autorovu inspiraci, která pomáhala utvářet fikční svět jeho dramatických děl a dramatického prostoru.

6.1 Vodní družstvo

To, že Josef Štolba reflektoval své vzpomínky ze života na maloměstě do svých dramát, bylo něco, co dalo vzniknout žánrovému pojetí veselohry, která byla posléze nazvána jako maloměstská veselohra. Podle Jiřího Smrčky byl Štolba tím dramatikem, který tento žánr, jemuž položil základy K. Pippich, plně rozvinul a vtisknul mu pravý charakter. Za typický příklad tohoto žánru je považována veselohra *Vodní družstvo*.¹³⁰

Veselohra s názvem *Vodní družstvo* byla poprvé uvedena 1. prosince 1886 na prknech Národního divadla pod dohledem tehdejšího dramaturga Ladislava Stroupežnického.¹³¹ Sám autor na uvedení této hry vzpomíná s velkým nadšením: „*Druhého dne Vodní družstvo šlo do Prahy, a za několik málo dnů ohlašovaly bulletiny Národního divadla novou mou veselohru!*“¹³² Po premiéře se hra setkala s pozitivním diváckým ohlasem, což dokládá nejen autor ve svých pamětech, ale také dobový tisk. To, že obliba hry přetrvávala, dokládají i publikace vydané několik let po jejím uvedení. V časopisu *Světlozor* se v roce 1906 psalo: „*Vodní družstvo jest typem opravdové české veselohry. Rok od roku*

¹²⁹ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí. Vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků I.* Praha, Nakladatelské družstvo Máje 1900, s. 300.

¹³⁰ SMRČKA, Jiří. *Povahokresba maloměsta v české veselohře 2. poloviny 19. století.* Bohemica Olomucensia. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, s. 128, 6(2)

¹³¹ HOŘEJŠ, Václav. *Nechanické divadlo: 1845 - 1995.* Nechanice, 1995, s. 4.

¹³² ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí. Vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků I.* Praha, Nakladatelské družstvo Máje 1900, s. 268.

téměř překvapuje Štolba divadelní obecenstvo novým a dobrým kusem. *Vodní družstvo zůstane dokumentem naší veseloherní tvorby v posledním čtvrtstoletí*¹³³ Kromě publika se hra těšila také oblibě dobové kritiky. Ta jí hodnotila jako velice zdařilou v oblasti výstavby kompozice dramatu, ale také chválila postavy a uchopení soudobých reálií. Od této doby byl Štolba vnímán nejen jako řadový spisovatel, ale také jako vážený dramatik.¹³⁴ To, že *Vodní družstvo* bylo divácky tak oblíbené, můžeme možná přičítat i tomu, že se jednalo o vyobrazení prostředí, které mělo svůj reálný základ. Tato hra vznikla podle jeho zážitků, kdy vystupoval jako člen družstva pro regulaci vodních toků. Jednalo se o situaci, kdy město Nechanice bylo nuceno založit vodní družstvo, které mělo řešit odvodnění mokřých luk a regulace řek. I přes tak nepatrný problém dokázalo jednání družstva vyvolat v tamních občanech nevraživost a rozdělilo je do dvou skupin, přičemž jedna podporovala myšlenku zavedení družstva a druhá naopak. „*A to arci nemohlo na staré mé náklonnosti zůstatí bez účinku. Markantnější momenty a figurky upoutaly mimovolně tak mou pozornost, že nešly mi z mysle, fantasie zmocnila se jich neodolatelnou silou a znenáhla – aniž jsem tomu chtěl – sestrojil se mi v mozku obrázek, jež bylo třeba jen vrhnouti na papír.*“¹³⁵ Díky účasti na všech jednáních družstva mohl Josef Štolba pozorovat veškeré zákulisní dění a na jeho základě vystavět drama, které bude z těchto poznatků vycházet. Během jednání, kterým předsedal tamější hrabě Jan Harrach, vznikaly různé humorné situace, které mohl Štolba později s jistými úpravami reflektovat do svého textu. Jedna z nich je popsána v časopise *Máj* a pojednává o jednom vlastníkově louky, který se během schůze dožadoval u pana hraběte, aby byla jeho louka regulována i přesto, že není v blízkosti řeky.¹³⁶ Zde si můžeme všimnout podobnosti s textem *Vodního družstva*, kdy Konfránek prosí, aby jeho louka byla do řízení také zařazena:

Cirkl. *Tedy jen ven s tím, pantáto.*

Konfránek. *Požeň prosím, aby moje louka přišla také do toho.*

Crkl. *Do čeho?*

¹³³ *Světlozor: světová kronika současná slovem i obrazem: časopis pro zábavu i poučení*. 6. Praha: Nakladatelství J. Otto, 1906, s. 88.

¹³⁴ SMRČKA, Jiří. *Povahokresba maloměsta v české veseloohře 2. poloviny 19. století*. Bohemica Olomucensia. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, s. 128, 6(2)

¹³⁵ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí. Vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků I*. Praha, Nakladatelské družstvo Máje 1900, s. 262

¹³⁶ *Máj*. 4. Praha: Nakladatelství družstvo Máje, 1906, s. 523

Konfránek. *Inu, do toho vodního družstva.*¹³⁷

Tato situace nadále pokračuje, po zjištění, že Konfránkova louka není v dostatečné blízkosti:

Cirkl. *A proč ti lidé mysleli, že to nepůjde?*

Konfránek. *Poněvadž prej leží stranou.*

Cirkl. *Což neleží na řece?*

Konfránek. *Ne, prosím asi tak hodinku cesty od ní.*

Cirkl. *Ó milý pantáto, to je jiná. Pak ji arci nemůžeme do toho vzít. (s.62)*

Písemné důkazy značí, že se někteří obyvatelé Nechanic a členové vodního družstva v postavách divadelní hry poznali. Většinové nechanické publikum hru přijalo s porozuměním. Jedinou výjimkou byl Jan Konfránek, který se písemně ohradil proti tomu, že Štolba záměrně použil jeho příjmení. Konfránek žádal, aby jeho jméno bylo změněno, jelikož celou tuto záležitost považoval za urážku. Jeho žádosti vyhověno nebylo a s vydáním divadelního textu *Vodního družstva* v roce 1887 zůstalo jméno stejné.¹³⁸

Je zřejmé, že Štolba si dobře uvědomoval, někdy až komické situace, které vznikaly během jednání nechanického Vodního družstva, a ve svých pamětech píše: „*Rozumí se, že obrázek ten nemohl jmenovati se jinak, nežli Vodní družstvo a že musel býti rázu veselého, neboť není veselejšího pohledu, nežli když rozčilené, více méně obmezené lokální veličiny pod pyšně vztyčeným praporem veřejného prospěchu honí se za prospěchem vlastním a mají za to, že každý praporu věří*“¹³⁹

To, že Josef Štolba použil Nechanické dění jako zdroj inspirace, je prokazatelné z hlediska autorových vzpomínek v jeho pamětech, ale také z dobových souvislostí, kdy je dramatický vývoj fabule inspirován reálnými podněty. Tento příklad je uveden v předchozím úryvku. Dá se tedy dokázat, že nechanické prostředí bylo pro autora natolik zajímavé, že na jeho základech vystavěl celou svou divadelní hru.

¹³⁷ ŠTOLBA, Josef. *Vodní družstvo: veselohra o 3 jednáních*. V Praze: Šimáček, 1887, s. 62. Repertoire českých divadel.

¹³⁸ PRAŽÁK, Václav. *Štolbovo literární dílo spjaté s Nechanicemi*. Nechanický zpravodaj. Nechanice, 1998, (1), s. 5-6.

¹³⁹ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí. Vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků I*. Praha, Nakladatelské družstvo Máje 1900, s. 264.

6.1.1 Nástin děje

Děj dramatu je zasazen do blíže nespecifikovaného maloměsta, hlavní téma dramatu je vystavěno na problematice úpravy vodních toků. Hlavním problémem se stává, že louka nesmí mít málo, ale zároveň ani hodně vody. Kvůli tomuto problému je hrabětem ustanoveno Vodní družstvo, což je výbor, který rozhodne, jak tyto úpravy budou probíhat. Předsedou družstva se stává statkář Zelenka, u něhož jsou později ubytováni dva inženýři z Prahy.¹⁴⁰

Zelenka. *Hm, to je pravda, já nemám žádných na řece položených rolí a luk. Avšak tážu se, ujal-li by se toho někdo jiný tak jako já, má-li kdo jiný v okresu takový vliv jako já, má-li někdo tolik energie jako já, tážu se nepřísluší-li mně jakožto předsedovi hospodářského spolku, abych se staral o zájmy okresu i když nejde přímo o můj prospěch?* (s.11)

V domě Zelenkových s ním žijí také jeho dcera Boženka a paní Emílie, sestra statkáře Zelenky, která je do jejich domácnosti pozvána, aby zastupovala domácí paní domu a dohlížela na svou neter. Zápletkou celého příběhu jsou milostné vztahy, které doprovázejí celý průběh hry. Inženýr Cirkel se pomalu uchází o ruku Zelenkovy dcery Boženky, která je nejen krásná, ale i dobře zajištěná. Vypráví jí příběh, že před několika lety byl vášnivě zamilovaný do jisté neznámé Emílie. Později se dozvídáme, že se jedná o Boženčinu tetu. Důvodem jejich rozchodu bylo malé jmění, které v té době její teta měla.¹⁴¹

Boženka. *Emilko, řekni mi upřímně, miluješ ho ještě?*

Emílie. *Můj Bože, dítě, v mých letech tážeš se po lásce?*

Boženka. *Ty nechceš vyprávěti? Nuže, budu vyprávěti já. On tě miloval z celé duše a mám za to, že tě miluje doposud.* (s. 47)

Aby si obě ženy ověřily, jestli se Cirkel změnil, vymyslí lest, jejíž hlavním podmětem je tvrzení, že Emílie náhle zbohatla, naopak Boženka přišla o všechny peníze. Tato lež se později prokáže jako užitečná, jelikož Cirkel náhle ztratí zájem o ruku Boženky. Snaží se znovu sblížit s Emílií. Této situace využije Rychtera, druhý z inženýrů, pobývajících v domě Zelenkových. Ten je do Boženky zamilován už dlouho a nijak ho nerozruší ani zpráva, že je Boženka nemajetná. Tyto milostné vztahy se odehrávají na pozadí sporů o to, jakým způsobem se bude vyvíjet úprava vodních toků. Obyvatelé městečka se rozdělí do dvou

¹⁴⁰ ŠTOLBA, Josef. *Vodní družstvo: veselohra o 3 jednáních*. V Praze: Šimáček, 1887, s. 62. Repertoire českých divadel.

¹⁴¹ Tamtéž.

skupin, z nichž jedna nápad o úpravě podporuje a druhá ho zcela zamítá. Aby Zelenka dosáhl úspěchu a plán vodního družstva byl uskutečněn, musí do Prahy poslat pro další inženýry, kteří se ubytují v domě paní Cafourkové a následně si vezmou její dcery za ženy. Ta je manželkou jednoho z radních, který může způsobit, že celý jeho plán ztroskotá.¹⁴²

Zelenka. *Proč jsem jen nedal ty inženýry k ní do bytu! Paní Cafourková, co tomu říkáte: vyžádám si nové svobodné inženýry z Prahy a ti budou bydlet u vás!*

Cafourková. *To-li učiníte – tu je ruka, že zítra vám přijde nová deputace se žádostí, abyste se opět ujal vodního družstva!*

Zelenka. *Výborně, drahá paní Cafourková! Děti volejte: Ať žije nové vodní družstvo!*

Všichni. *Ať žije nové vodní družstvo!*¹⁴³

6.2 Maloměstští diplomati

Veselohra o třech jednáních *Maloměstští diplomati* byla uvedena v Národním divadle 7. dubna 1888.¹⁴⁴ Zprvu se zdálo, že stejně jako *Vodní družstvo*, bude i Štolbova druhá hra inspirovaná prostředím maloměsta velice úspěšná. I přesto, že se tato veselohra ze začátku shledala s oblibou hlavně u diváků, zaměřili se na ni hlavně divadelní kritici. Ti už ji nezahrnovali pozitivními ohlasy, jako to bylo u *Vodního družstva*, ale začali kritizovat jednotvárnost celého pojetí. Na jednu stranu vyzdvihují, že došlo ke zformování typického díla žánru maloměstské veselohry, na druhou stranu předesílali, že by mohlo dojít k vytvoření určitého schématu, kvůli němuž nebudou další hry originální. Tyto kritiky nebyly mířeny přímo ke Štolbovi, ale spíše jako varování pro budoucí tvůrce, aby se snažili vyvarovat napodobování toho samého schématu.¹⁴⁵ I přes ono nešťastné světlo, do kterého byla tato veselohra uvržena, se jí dostávalo patřičné obliby a její různé inscenace nacházíme hlavně u ochotnických divadelních souborů. V časopisu *Svobodný občan* se 31. srpna 1888 psalo: „Dne 19. t. m. sehráli naši ochotníci ve prospěch fondu Řemeslnické besedy veselohru „Maloměstští diplomati“ od Josefa Štolby. Všichni účinkující dostávali povinností svým měrou náležitou...Že správa divadelní ta pečlivě přihlíží k českému

¹⁴²ŠTOLBA, Josef. *Vodní družstvo: veselohra o 3 jednáních*. V Praze: Šimáček, 1887, s. 62. Repertoire českých divadel.

¹⁴³Tamtéž. s. 129.

¹⁴⁴ŠUBERT, Adolf a Augustin NOVOTNÝ. *Královské české zemské a Národní divadlo v Praze*. Praha: Družstvo Národního divadla, 1892.

¹⁴⁵SMRČKA, Jiří. *Povahokresba maloměsta v české veselohře 2. poloviny 19. století*. Bohemica Olomucensia. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, s. 131, 6(2)

repertoiru, ponechávajíc požitky z děl norského Ibsena nebo vlašského Cavalottiho pražskému publiku, uznáváme s povděkem“¹⁴⁶ Z této recenze v časopisu vydávaném ve Slaném můžeme vyčíst nejen pochvalu ochotnickému souboru, ale také uznání, že byla vybrána divadelní hra od českého autora.

Maloměstští diplomati byli stejně jako *Vodní družstvo* inspirované reálnou situací. Ta se však podle dochovaných informací nestala přímo v Nechanicích, ale i tak je s tímto městem úzce spojena. Onen spor o tom, kudy povede železniční trať, který je hlavním předmětem divadelní hry, pochází z Jindřichova Hradce. Štolba tento příběh vyslechl od svého přítele JUDr. Horáčka, který byl u něj v Nechanicích na návštěvě. Údajně po napsání a uvedení hry mu jeho přítel v žertu doporučil, aby Jindřichův Hradec nějaký čas raději nenavštívil.¹⁴⁷ Paradoxem ale zůstává, že stejně jako v *Maloměstských diplomatech*, tak ani v Nechanicích železnice nikdy nevznikla, což trápí většinu současných obyvatel města dodnes. Několikrát byla stavba plánována, poprvé v roce 1897, kdy dokonce došlo k realizaci železničního projektu a bylo zřízeno Družstvo pro stavbu dráhy. Všechny tyto akce však z neznámých příčin ztroskotaly.¹⁴⁸

6.2.1 Nástin děje a autorova komika

Poprvé v tištěné verzi vyšli *Maloměstští diplomaté* v 1888 nákladem F. Šimáčka. Na začátku vydané hry si můžeme přečíst poznámku od Josefa Štolby, ve které uvádí, že během četných zkoušek v divadle provedl škrty a úpravy, které do tištěné verze uvést nestihl.¹⁴⁹

Jádrem celého dramatického děje je snaha venkovského maloměsta o projekt železniční tratě, která by vedla jejich městem. Starosta svolává schůzi městské rady, aby jim sdělil novinku o plánované výstavbě nové dráhy. Schůze, plánovaná jako tajná, se ale neobejde bez nezvaných posluchačů, a tak se nová zpráva roznese po celém městě zásluhou redaktora Drábka, který ji otiskne do místních novin. Problém nastává v době, kdy se o

¹⁴⁶ *Svobodný občan*: Časopis věnovaný lidu našemu. 17. Slané: Slaný: Fr Neubert, 1888, s. 2

¹⁴⁷ PRAŽÁK, Václav. *Štolbovo literární dílo spjaté s Nechanicemi. Nechanický zpravodaj*. Nechanice, 1998, (1), 5-6.

¹⁴⁸ PÁSZTOROVÁ, Žaneta. *Lokální elity v obecní samosprávě. Nechanice 1890 - 1918*. Pardubice, 2012, diplomová práce (Mgr.). Univerzita Pardubice. Fakulta filozofická. s. 109-110. Vedoucí práce doc. PhDr. Marie Macková, Ph.D.

¹⁴⁹ ŠTOLBA, Josef. *Maloměstští diplomati: veselohra o třech jednáních*. Praha: Knihtiskárna F. Šimáček nakladatelstvo, 1888, 114. s. Repertoire českých divadel.

plánované stavbě dozvídá celé město, a to se nemůže dohodnout, kterou ulicí by měla potencionální dráha vést.¹⁵⁰

Blahota. *Ah pánové, to já si nedám foukat. Ale stalo se, stalo. Ted' je z toho ve městě hrozné rozčilení.*

Hořčíčka. *Ano vím o tom.*

Vondráček. *Já vám to říkám upřímně, pánové, lidé se bojí přírážek.*

Řehovský. *A mají strach před těmi cizinci a pensisty.*

Kalupr. *A pak, pánové, ti ubozí formani. Já znám jednoho – (s.72)*

Tyto spory doženou starostu na pokraj zoufalství natolik, že se rozhodne podplatit redaktora Drábka, aby ve svých novinách prosazoval starostovu ulici. Redaktor souhlasí pod podmínkou, že dostane za manželku starostovu neteř a jedinou dědičku jeho majetku Mařenku. Ta je však tajně zamilovaná do redaktora Slavíka, jehož názor, kudy by měl vést příjezd k nádraží, se liší od názoru starosty. Ten prosazuje ulici, kde vlastní nejvíce nemovitostí, avšak ulice je klikatá, a tudíž by povozy měly k nádraží horší přístupnost. Na pozadí těchto událostí probíhá několik zasedání rady a různé dohadování mezi příznivci obou ulic. Tyto spory se nakonec ukáží pro městečko osudové. V závěru děje přichází telegram, že dráhu dostane sousední město, jelikož je na dráhu lépe připraveno. Tento fakt dá vzniknout novému sporu: kdo vlastně zavinil nezdar akce.¹⁵¹

Hořčíčka. *(čte rozechvěným hlasem) Jelikož nezachovali jste tajemství mého sdělení, nasadili Rozpakovští, zvěděvše o všem, veškeré páky a zdařilo se jim předsvědčiti rozhodující kruhy o tom, že mají větší právo na dráhu. Nečiňte žádných dalších kroků. Vše jest neodvolatelně ztraceno. Poslanec.*¹⁵²

Komika a humor Josefa Štolby jsou v jeho díle těsně spojeny s jazykem a charaktery jednotlivých postav. Vtipné scénky provázejí diváka po celý dramatický děj. Komická situace je často založena na neočekávané skutečnosti, kontrastu nebo nějaké nesrovnalosti, která se vyjasňuje postupně s rozvíjejícím se dějem. Jistou komiku také najdeme u charakterů jednotlivých postav, které mají tendenci být stylizovány do humorných figurek. Například již zmíněný radní Kalupr neustále zmiňuje ubohé formany, a když o nich chce

¹⁵⁰ ŠTOLBA, Josef. *Maloměstští diplomati: veselohra o třech jednáních*. Praha: Knihtiskárna F. Šimáček nakladatelstvo, 1888, 114 s. Repertoire českých divadel.

¹⁵¹ Tamtéž.

¹⁵² Tamtéž. s. 113.

začít vyprávět, bývá přerušena jinou postavou. Některé situace v průběhu děje postupně nabývají humorný charakter, kupříkladu, kdy celé město se není schopno domluvit, jakou ulicí povede příjezd k nádraží. Díky tomu faktu tak vzniká série různých nedorozumění, se kterými je divák v průběhu přímo konfrontován. Dá se tedy říci, že Štolba používal ve svých hrách jednak jazykovou, ale i situační komiku a tyto dva druhy dokázal propojit natolik, že spolu vzájemně korespondují a doplňují se.

7 PODOBA ŠTOLBOVA MALOMĚSTA

7.1 Typy prostorů ve vybraných dramatech Josefa Štolby

Prostor je jeden z nejelementárnějších prvků dramatu, a proto je často nedílnou součástí širší analýzy dramatu napříč divadelně-vědnými obory. Již v přechozí kapitole jsme rozdělili prostor dramatu na tři typy dle teorie Otakara Zicha: dramatický prostor, scéna a prostor pomyslného jeviště.¹⁵³ Jedná se o nejzákladnější rozdělení prostorových vrstev, které se při analýze dramatu z hlediska prostoru využívá. Při následujícím zkoumání bude nejdůležitější struktura dramatického prostoru u konkrétních dvou dramatických her Josefa Štolby: *Maloměstští diplomati* a *Vodní družstvo*.

Dramatickým prostorem je v obou případech Štolbových her venkovské město. U *Vodního družstva* nacházíme v dramatické předloze strohý popis: „*Děj v domě Zelenkově v menším městě venkovském za našich časů*“¹⁵⁴ S obdobným popisem se setkáváme také v případě *Maloměstských diplomatů*: „*Děj za našich časů v okresním městě českém. První a třetí jednání v městské zasedací síni, druhé v bytu měšťanstově*“¹⁵⁵ V obou případech tak zasadil Josef Štolba dramatický prostor, a tím jeho fikční svět do prostředí menšího českého města druhé poloviny 19. století. Autor nám udává poměrně neutrální prostor, který si v následné interpretaci dramaturgů a scénografů mohou libovolně upravovat a jako dějiště si vybrat jakékoliv konkrétnější město. Tato konkretizace nastala například v případě uvedení veselohry *Diplomaté*, kterou na motivy hry Josefa Štolby upravil Jiří Turek a Pavel Šefčík. Tato divadelní inscenace byla uvedena nechanickým ochotnickým spolkem NOS a jako blíže neuvedené město si zvolili právě nechanické prostředí, kterému přizpůsobili i některé další faktografické údaje.¹⁵⁶ Z tohoto příkladu se dá vyvodit, že pro dějiště dramatického děje je možné si vybrat jakékoliv menší město, které bude následnému publiku dobře známé a budou se s ním moci lépe ztotožnit, jelikož se bude jednat o prostředí, se kterým budou dobře obeznámeni. Možná právě i díky této možnosti

¹⁵³ ZICH, Otakar: *Estetika dramatického umění*, Praha: Panorama, 1986.

¹⁵⁴ ŠTOLBA, Josef. *Vodní družstvo: veselohra o 3 jednáních*. V Praze: Šimáček, 1887, 112. s. Repertoire českých divadel.

¹⁵⁵ ŠTOLBA, Josef. *Maloměstští diplomati: veselohra o třech jednáních*. Praha: Knihotiskárna F. Šimáček nakladatelstvo, 1888, 114 s. Repertoire českých divadel.

¹⁵⁶ Ochotníci v Nechanicích. Nechanický ochotnický spolek [online]. Nechanice, 2022 [cit. 2022-03-02]. Dostupné z: <https://ochotnici-nechanice.webnode.cz/kontakt/>

přizpůsobit si prostor potřebám byly tyto dvě Štolbovy hry tak oblíbené nejen publikem, ale také amatérskými divadelními soubory, jak víme z příkladů v dobovém tisku.

K dalšímu upřesnění dramatického prostoru může docházet v průběhu dramatického děje, a to hlavně za pomoci explicitních scénických poznámek. Ty dávají prostoru větší konkrétnost a díky nim dochází k detailnějším popisům.¹⁵⁷ Scénické poznámky takového typu, kde by docházelo k přesnější konkretizaci prostoru, se ani v jednom u analyzovaných dramát neobjevují. Nacházíme pouze scénické poznámky, které ve většině případů upřesňují pohyb herců na scéně nebo udávají, jakým tónem a s jakým výrazem má herec danou scénu přednést. I ty se však ani v jednom dramatu nenachází v nějaké větší míře.

Rychtera. *(uklání se).* *Přála jste si, slečno se mnou mluvit?*

Emilie. *Ano, pane, Prosím! (sedne si na pohovku, Rychtera na stoličce) Pane inženýre, vy odpustíte, že beze všech oklik dotknu se přímo ihned věci.*

Rychtera. *Prosím –*

Emilie. *Zdá se mi, že se vám Boženka zalíbila. Ano či ne?*

Rychtera. *(v rozpacích) Slečno -*¹⁵⁸

Existuje však ještě druhý typ scénické poznámky, a to poznámka implicitní. Ta je součástí dialogu postav, udává další nezbytné rysy prostoru, které jsou často dramaticky nezbytné a uvádějí dramatický děj do širších souvislostí.¹⁵⁹ Těmito implicitními poznámkami nám Josef Štolba v případě *Vodního družstva* dává bližší představu o konkrétním prostoru, kde se děj odehrává. V první řadě zmiňuje Prahu, odkud přijeli do města inženýři. Ta je v textu zmíněna několikrát.

Boženka. *Vidíte, já to poznala v Praze, kde ty dámy to jinak umějí nežli ty zdejší. Bydlela jsem po dvě léta u tatínkovy sestřenice a někdy jsem jí celý týden neviděla. Nežli jsem vstala, byla pryč...*¹⁶⁰

K další konkretizaci místa dochází v prvním jednání, kdy radní Zelenka zmiňuje krajinou výstavu v Bydžově.

¹⁵⁷ DROZD, David. *Kapitoly z teorie dramatu*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s.45. ISBN 978-80-244-3642-5.

¹⁵⁸ ŠTOLBA, Josef. *Vodní družstvo: veselohra o 3 jednáních*. V Praze: Šimáček, 1887, s. 110. Repertoire českých divadel.

¹⁵⁹ DROZD, David. *Kapitoly z teorie dramatu*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s.45. ISBN 978-80-244-3642-5.

¹⁶⁰ Tamtéž. s. 45.

Zelenka. *Ah to ne. To já každému rád zadarmo poradím. Na té krajinské výstavě v Bydžově se vůbec celé naše město velice vyznamenalo. Podívejte se, tuhle jsem si schoval na památku katalog – ty červeně podškrtnutí jsou zdejší. Počkejte. Hled'te! Husy: paní Řebíčková, zdejšího pana správce...*¹⁶¹ Tohle jsou jediná dvě reálná místa, která jsou v celé dramatické předloze uvedena. Jiná bližší konkretizace již nenastává.

U *Maloměstských diplomatů* je implicitních scénických poznámek mnohem méně. Hned na začátku prvního jednání jsou divákovi představeny dvě konkrétní jména městských ulic.

Kateřina. *Kdepak je tedy ulice Novoměstská?*

Kordián. *Tuhle!*

Kateřina. *To má být naše ulice? – A kde je Pražská?*

Kordián. *Tadyhle!*¹⁶²

V posledním jednání se v telegramu zasláném starostovi objevuje ještě jedno dané místo.

Hořčička. *(čte rozechvěným hlasem). Jelikož nezachovali jste tajemství mého sdělení, nasadili Rozpakovští, zvědevsé o všem, veškeré páky a zdařilo se jim přesvědčiti rozhodující kruhy o tom, že mají větší právo na dráhu...*¹⁶³

Na této analýze prostoru můžeme konstatovat, že dramatický prostor je v případě těchto dvou divadelních her statický a neměnný. Děj se stále odehrává na blíže neurčeném maloměstě, a i přestože v některých implicitních scénických poznámkách dochází ke konfrontaci prostoru s reálnými existujícími místy, není zcela jasné, o jaké město se jedná. Štolba se snažil vytvořit uzavřený prostor, kde se všechna jednání odehrávají na jednom místě a tím místem je právě typizované maloměsto. Tento fakt, jak již bylo uvedeno, zapříčiňuje určitou variabilitu pro následné dramatické provedení na jevišti. V tomto ohledu Josef Štolba naplnil předpoklady pro vzhled prostoru u žánrového pojetí maloměstské veselohry. Statické, neměnné prostředí uzavřeného města, které vytváří jistý dojem stísněnosti, jehož obyvatelé jsou schopni zaobírat se jen problémy, které úzce souvisí s jejich městem. Zde narážíme na problém, že na jednu stranu je město prostorem, ale také tématem divadelních her. Stejného principu si můžeme všimnout u realistického dramatu, kde prostor je iluzivní, anebo je spojován s konkrétními lokalitami, které

¹⁶¹ ŠTOLBA, Josef. *Vodní družstvo: veselohra o 3 jednáních*. V Praze: Šimáček, 1887, s. 25. Repertoire českých divadel.

¹⁶² ŠTOLBA, Josef. *Maloměstští diplomati: veselohra o třech jednáních*. Praha: Knihtiskárna F. Šimáček nakladatelstvo, 1888, s. 2. Repertoire českých divadel.

¹⁶³ Tamtéž. s. 113.

v reálném světě skutečně existují.¹⁶⁴ Z tohoto hlediska nám Josef Štolba nepředstavuje konkrétní místo, ale alespoň reálně existující místa, která se k jeho vytvořenému dramatickému prostoru nějakým způsobem vztahují. Štolba nemá potřebu upřesňovat místo dramatu, pro něj je důležité, že dějištěm je město, protože právě to je strůjcem tématu, děje a svým způsobem je i tvůrcem charakterů dramatických postav.

Druhým typem prostoru je prostor jevištní, tedy scéna, která společně s dramatickým prostorem dopomáhá ke kompletaci celkového dojmu a dává vzniknout třetímu prostoru, pomyslnému jevišti. Podle definice Otakara Zicha je scéna prostor, kde herci hrají a předvádí dramatický děj.¹⁶⁵ Detailnější rozbor scény je oborem scénografa a není tak hlavním předmětem této bakalářské práce. Přesto je důležité ji v tomto ohledu zmínit a zjistit, jakým způsobem pomáhá Štolbovo pojení scény dotvářet onen maloměstský prostor.

Ve *Vodním družstvu* se setkáváme s poměrně detailním popisem scény hned v prvním jednání. „*Elegantní pokoj u Zelenky. Vprostřed a po obou stranách dveře. Vpravo v popředí psací stůl se spisy, v levo menší stolek s několika židlemi. V pozadí, v levo od prostředních dveří skříň, vpravo od ní knihovna. Na skříni sádrový býk a na zdech obrazy hospodářské. U zdi v levo stolek s náčiním kuřáckým vpravo stolek toaletní.*“¹⁶⁶ Toto stejné uskupení scény se během dvou následujících jednání vůbec nemění. Po celou dobu divadelní hry tedy zůstává scéna statická a nadále je dotvářena jednáním dramatických postav. Naproti tomu u *Maloměstských diplomatů* najdeme scénu proměnlivou v závislosti na jednotlivých jednáních. U prvního jednání je tento popis „*Jednoduchá, ale slušná zasedací síň městská. Uprostřed jedny větší dveře, vpravo i v levo dveře menší, vpravo mimo to široké okno. Uprostřed veliký, čtyřhranný zeleným sukнем skrytý stůl a u něho deset židlí tak, že přední strana jeho jest volna. S obou stran hlavního vchodu velké příhrady nebo skříně se spisy, na jedné straně velký kolorovaný plán města, vpravo i v levo několik rezervních židlí. V rohu stojan na šaty a klobouky.*“¹⁶⁷ Na rozdíl od *Vodního družstva*, kde se děj po celou dobu odehrával v salonu v domě radního Zelenky, tak nám Štolba v tomto případě představuje o něco neutrálnější místo, které působí méně intimněji.

¹⁶⁴ DROZD, David. *Kapitoly z teorie dramatu*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s. 45. ISBN 978-80-244-3642-5.

¹⁶⁵ ZICH, Otakar: *Estetika dramatického umění*, Praha: Panorama, 1986, s. 226.

¹⁶⁶ ŠTOLBA, Josef. *Vodní družstvo: veselohra o 3 jednáních*. V Praze: Šimáček, 1887, s. 1. Repertoire českých divadel.

¹⁶⁷ ŠTOLBA, Josef. *Maloměstští diplomati: veselohra o třech jednáních*. Praha: Knihtiskárna F. Šimáček nakladatelstvo, 1888, s. 1. Repertoire českých divadel

To se proměňuje při začátku druhého jednání „*Elegantní, ale jednoduchý pokoj u Hořčičky. Uprostřed a z obou stran dvěře.*“¹⁶⁸ Zde je popis scény v mnohém podobný s tou u *Vodního družstva*. Třetí jednání se znovu přesouvá do zasedací síně, avšak nábytek je uzpůsobený pro větší počet herců. „*Zasedací síň jako v I. jednání, avšak jinak uspořádaná. Vlevo šikmo předsednický stůl se čtyřmi stolicemi, vpravo dvě oddělení židlí vprostřed cestičkou rozdělené, v zadu u dveří stolek menší. Ostatní jako v I. jednání.*“¹⁶⁹ Díky scéně dochází k přesnějšimu dokreslení celého dramatického prostoru a zároveň k větší konkretizaci. Závěrem se dá konstatovat, že Štolbovo pojetí scény se shoduje s maloměstskou veselohrou. Pro tu je typické zasazování místa dějiště do tradičních prostor, jako jsou kavárny, hospody, rodinné salony nebo radnice.¹⁷⁰ Zelenkův elegantní rodinný salon dodává prostoru jistou intimitu a dává tak nahlédnout do rodinného prostoru jejich domova. Tento salon se tak stává symbolem měšťanského prostředí. V případě *Maloměstských diplomatů* zasedací síň symbolizuje středobod spolkového života města, který je určený jeho obyvatelům a dává tak vzniknout prostoru, kde se občané mohou scházet a diskutovat nad určitými problémy. Tyto dva prostory jsou typickými scénami, které doprovázejí žánr maloměstské veselohry. Scéna tedy koresponduje s dramatickým prostorem.

7.2 Analýza času

Čas a prostor nemůžou v dramatu existovat jeden bez druhého. Proto se k analýze prostoru přidává i čas, který je vedle něj další významný faktor pro existenci dramatického prostoru.

Podle divadelního teoretika Davida Drozda se u dramatu dělí čas na tři časové roviny, které mezi sebou čítají určitý vztah. První z nich je čas syžetový. Zjednodušeně se jedná o čas dramatického děje, který může být umístěn v rozmezí několika hodin, popřípadě dnů a odehrává se v určitém prostoru.¹⁷¹ Jak víme z dramatických textů Josefa Štolby, jeho dvě hry se odehrávají tzv. za našich časů, což v porovnání vzniku děl se jedná o konec 19. století. Tento rámcový čas nemusí být vždy dodržován, jak víme například z moderního dramatu a děj tak může být zasazen i do současnosti. Podrobnější analýza času je

¹⁶⁸ ŠTOLBA, Josef. *Maloměstští diplomati: veselohra o třech jednáních*. Praha: Knihtiskárna F. Šimáček nakladatelstvo, 1888, s. 41. Reperoir českých divadel

¹⁶⁹ Tamtéž. s. 81.

¹⁷⁰ SMRČKA, Jiří. *Povahokresba maloměsta v české veselohře 2. poloviny 19. století*. Bohemica Olomucensia. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, s. 134, 6(2)

¹⁷¹ DROZD, David. *Kapitoly z teorie dramatu*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s. 45. ISBN 978-80-244-3642-5.

prováděna s postupem a vývojem dramatického děje. Čas *Maloměstských diplomatů* se odehrává lineárně v průběhu několika po sobě jdoucích dnů. Ačkoliv autor nepoužívá žádné přímé časové údaje a v scénických poznámkách uvádí, že se následující výstup odehrává o něco později než předešlý. Z posloupnosti děje lze vyvodit, že se opravdu jedná o rozmezí několika dnů. Tento fakt můžeme vidět například v situaci, kdy na začátku druhého jednání Horčička sedí v županu u snídaně.

Horčička. *(sedí v županu při snídani a kouří doutník).*

Kordián. *(stojí uctivě u dveří a drží čepici v ruce).*

Horčička. *Ostatně tedy nic nového?*

Kordián. *Poslušně hlásím pane purkmistře: nic!¹⁷²*

Následující třetí jednání se sice přesouvá ze salonu do zasedací síně, ale v návaznosti předepsaných replik lze vyvodit, že se jedná o jeden a ten samý den. Čas má v této hře mnohem širší roli. Na jednu stranu je čas syžetový pouze na pozadí samotného děje, ale jak brzy zjistíme, právě čas se stává jedním z hlavních témat. Jde právě o čas při rozhodování, jakou ulicí povede příjezd k plánované výstavbě nádražní stanice. Čas se nakonec také stává tím zhoubným důvodem, proč malé městečko o svůj návrh přijde. Neschopnost se včas domluvit je jednou z hlavních příčin neúspěchu onoho plánu. Zde čas zastupuje určitou dualitu, kdy máme čas syžetový a čas jako téma.

U *Vodního družstva* nám autor znovu neposkytuje nějaké bližší časové údaje. Z vývoje fabule se dá usoudit, že se děj odehrává během několika dnů, které jdou přesně po sobě. Jedná se o několik dnů, což lze vyvodit z některých replik a scénických poznámek, které obsahují jisté okolnosti, pro něž je potřeba širší časové rozmezí jako například poslání dopisu do Prahy, kdy po nějakém čase přijde odpověď.

Zelenka. *Zbláznil jste se?*

Červenka. *Jest to pravda nebo ne, pravím?*

Zelenka. *U všech ďáblů, co?*

Červenka. *Slyšte, došel mne tento dopis: Ctěný pane! Včerejšího dne obdržel purkmistr a největší nepřítel váš, Rachota, od pražských inženýrů slib, že zarovnájí hranice mezi Vašemi a jeho lukami tak, aby připadly veškeré okliky jemu...¹⁷³*

¹⁷² ŠTOLBA, Josef. *Maloměstští diplomati: veselohra o třech jednáních*. Praha: Knihotiskárna F. Šimáček nakladatelstvo, 1888, s. 81. Repertoár českých divadel

Při předvádění dramatické hry na jevišti je čas syžetový časem spíše znakovým. V jeho protipólu se objevuje čas reálný, jiným slovem čas divácký. Tato druhá časová rovina zahrnuje dobu trvání divadelní hry a její vnímání publikem.¹⁷⁴ Tedy zjednodušeně *Maloměstští diplomaté* se sice odehrávají v průběhu několika dní, ale divák stráví sledováním inscenace pouze dvě hodiny. Do dvou hodin proto musí být vměstnán čas několika dnů. Pokud je syžetový čas znakový, umožňuje výraznou flexibilitu k času vnímaného publikem.

Syžetový čas *Vodního družstva* a *Maloměstských diplomatů* je lineární, nenachází se v něm žádné časové odchylky a lze říci, že je dodržována jednotu času i prostoru.

Třetím typem času je čas fiktivní, který úzce souvisí se syžetovým časem. Fiktivní čas je časem vnitřního textu a udává širší souvislosti. Díky němu se dozvídáme, co určitým situacím předcházelo.¹⁷⁵ Tedy v příkladu u *Vodního družstva* jde o všechny situace a jednání postav, které samotnému syžetovému času předcházely. V porovnání se syžetovým časem je čas fiktivní mnohem delší. Zajímavým faktem je, že ve *Vodním družstvu* ani u *Maloměstských diplomatů* skoro žádná podstatná prehistorie není. V okamžiku začátku děje je divák konfrontován s maloměstským prostředím, poznává první charaktery postav a okamžitě je mu vysvětlena celá problematika. Žádné z analyzovaných děl nepředchází nic významného, co by výrazně ovlivňovalo kauzalitu a samotný děj je rozvíjen pouze v čase syžetovém. Na závěr je důležité zmínit, že všechny tři časové typy úzce souvisí s dramatickým prostorem, na který má čas určité důsledky.

7.3 Analýza chronotopu

Charakteristika a některé druhy chronotopů byly představeny již v jedné z předchozích kapitol. Termín chronotop byl původně zaveden Michaiem Bachtinem pro rozbor časoprostorových vlastností románu, nicméně se dá uplatnit i v případě dramatických her. V průběhu historického vývoje dramatu se ustálily určité chronotopy typické pro různé dramatické žánry. U antického dramatu je kladen důraz na jednotu času a prostoru. Ve středověku se objevuje chronotop cesty, kdy se hlavní hrdina vydává na cestu, stává se poutníkem a divák společně s ním putuje skrze různé abstraktní prostory. V průběhu 19.

¹⁷³ ŠTOLBA, Josef. *Vodní družstvo: veselohra o 3 jednáních*. V Praze: Šimáček, 1887, s. 1. Repertoire českých divadel.

¹⁷⁴ DROZD, David. *Kapitoly z teorie dramatu*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s.45. ISBN 978-80-244-3642-5

¹⁷⁵ Tamtéž. s. 45.

století se dostává do popředí chronotop vesnického dramatu, kde dějství jsou oddělená širším časovým rozmezím, avšak zpravidla se odehrávají v jenom konkrétním prostoru. Velmi často dochází k přesné konkretizaci nejen prostoru, ale i času, kdy autoři udávají i přesné roky a reálně existující místa. Snaží se o přesné vystihnutí vesnického prostředí velice realisticky. Mezi tento typ patří dodnes často uváděná *Maryša* nebo *Gazdina roba*. Se zajímavým pojetím chronotopu přichází i Henrik Ibsen, který si pohrává s otázkou minulosti, kam umisťuje hlavní děj, který je však zpřítomňován. Vzniká často prostor s pamětí, kdy je dějištěm nějaké tajemné místo, které hlavního představitele svazuje a častým východiskem bývá smrt.¹⁷⁶

V průběhu historie na sebe chronotopy navazovaly a vyvíjely se společně s novými typy dramatu. Otázkou ale zůstává, jaký chronotop je typický pro vybrané hry Josefa Štolby? Jak již bylo nastíněno v předchozí kapitole, hlavním dějištěm dramatického děje je město. Město se zároveň stává nejen prostorem, ale i tématem. Jak u *Vodního družstva*, tak i u *Maloměstských diplomatů*, se setkáváme s velice podobnou zápletkou a podobným tématem. V obou případech je dějištěm malé město, na jehož pozadí se rozvíjí spor, který s městským prostorem úzce souvisí. Důležité je uvést, že prostor města je pro obě divadelní hry klíčový, a dává tak vzniknout chronotopu maloměsta.

Již v jedné z předešlých kapitol byly nastíněny dva chronotopy, které se často objevují u městského prostředí. Idylický chronotop je postaven v protipólu flaubertovského chronotopu.¹⁷⁷ Jaký z těchto dvou tak vyhovuje pro popsání časoprostoru u *Vodního družstva* a *Maloměstských diplomatů*? Ani jednu z dramatických her nemůžeme přesně vyhranit do jednoho či druhého typu chronotopu. Pojetí Štolbova maloměsta se pohybuje někde na jeho rozhraní. Idylický chronotop nacházíme v popisu maloměsta, kdy se jeho prostředí stává svým vlastním světem, každý má předem určené místo a vše má velice poklidný a cyklický charakter. Určité rysy flaubertovského chronotopu však najdeme v jednání a činech některých hlavních dramatických postav, které mírně idylu narušují.

¹⁷⁶ DROZD, David. *Kapitoly z teorie dramatu*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s. 45. ISBN 978-80-244-3642-5

¹⁷⁷ HRBATA, Zdeněk. *Prostory, místa a jejich konfigurace v literárním díle*. In: ČERVENKA, Miroslav. *Na cestě ke smyslu: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2005, s. 369-371. ISBN 80-7215-244-0.

7.4 Falešná idyla Štolbova maloměsta

Na první pohled by se mohlo zdát, že Štolbovo pojetí maloměstského prostředí působí naprosto idylickým dojmem. Oba své divadelní kusy zasadil do prostředí malého venkovského městečka a tomuto tématu přizpůsobil i jeho scénu. Divák tak očekává vtipnou veselohru s početnými anekdotami z venkovského prostředí.

Tomuto pojetí nahrává i fakt, že jak víme, *Vodní družstvo* i *Maloměstští diplomaté* vycházejí z autorových vzpomínek na jeho život v Nechanicích. Ve svých *Pamětech* na Nechanice vzpomíná skoro v romantickém duchu a popisuje jejich prostředí příliš idealisticky. Proto by se dalo očekávat, že tuto atmosféru promítne i do svých divadelních her.¹⁷⁸

Při porovnání obou dramát zjišťujeme, že nám jsou na začátek představeny dvě postavy, které mezi sebou vedou dialog. V tomto dialogu je divákům vysvětlen daný problém, kterým se město zabývá.

Vodní družstvo začíná dialogem radního Zelenky a jeho dcery Boženky.

Boženka. *Inu tatínku, to je všechno velmi hezké, ale já tomu přece jen pořád nerozumím.*

Zelenka. *Bodejt' bys rozuměla. Ženská, aby takovým věcem rozuměla. Jak by mohla rozuměti? – A přece jsem ti to vykládal již aspoň padesátkráté.*¹⁷⁹

Dále tento rozhovor pokračuje vysvětlením pojmu Vodního družstva. Vše tedy začíná poklidně tak, aby byl divák uveden do děje.

U *Maloměstských diplomatů* nastává obdobná situace, kdy Kordián ukazuje svojí ženě Kateřině mapu města.

Kateřina. *(stojí před plátnem s rukama v bok opřenýma. V jedné ruce drží hadr na utírání prachu. Zklamaným hlasem). Tak to je ten plán?*

Kordián. *(důležitě) Ano, to je on.*¹⁸⁰

Tento poklidný začátek je po chvíli narušen následným sledem událostí. Náhle se z oné idyličnosti přesouváme k poznání charakterů prvních postav, které nám Štolba postupně

¹⁷⁸ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí. Vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků I.* Praha, Nakladatelské družstvo Máje 1900, s. 126.

¹⁷⁹ ŠTOLBA, Josef. *Vodní družstvo: veselohra o 3 jednáních.* V Praze: Šimáček, 1887, s. 12. Repertoír českých divadel.

¹⁸⁰ ŠTOLBA, Josef. *Maloměstští diplomati: veselohra o třech jednáních.* Praha: Knihtiskárna F. Šimáček nakladatelstvo, 1888, s. 1. Repertoír českých divadel

představuje a s vývojem fabule poznáváme i jejich pravý charakter. Idyličnost je narušena skrze postavy, kdy je na pozadí českého maloměsta přivedena široká škála postav, které se ve většině případů ženou za vlastním ziskem na úkor celého města. Problémy, jenž ve městě nastávají, nejsou záležitostí individuální, ale týkají se všech obyvatel. V nich se postupně projevuje hamižnost, hrabivost a touha využít jakéhokoli problému ve svůj vlastní prospěch. Svého cíle, ať už je jakýkoliv, se snaží dosáhnout pomocí přesvědčování o výhodnosti situací, s čímž se setkáváme u obou analyzovaných divadelních her. Tyto kolektivní rysy postav ukazují na omezenost maloměstského obyvatelstva, které postrádá širší rozhled a zabývají se pouze provinčními poměry.

Z Kordiána, který je nám na začátku představen jako muž dobrých mravů a představitel městského práva, se stává úplatný člověk, jelikož je schopen vyrazit městské tajemství pro obyčejné doutníky.

Drábek. *Nu a teď ven s tím, Kordiánku.*

Kordián. *S čím?*

Drábek. *S tím tajemstvím!*

Kordián. *Aha, jako s tím tajemstvím. To půjde, panečku ztěžka. Já to nevím.*

Drábek. *Kordiáne, za všechny doutníky, za všechna dobrodiní tato odměna?*

Kordián. *(vřele) Pane redaktore, vy víte, jak vás mám rád. Všechno vám vždycky řeknu, co se u nás děje, ano já vám řeknu někdy ještě více...¹⁸¹*

Podobnou podplatnost můžeme najít i u hlavních dvou postav *Vodního družstva* a *Maloměstských diplomatů*. Statkář Zelenka je schopen udělat vše proto, aby se jeho plán na úpravu vodních toků uskutečnil.

Zelenka. *(nadšeně) To mají Zelenkové už v krvi. Vidiš, dítě, srdce mé krvácelo. Když pozoroval jsem jako starosta hospodářského spolku, jak ta krásná luka našeho okresu den ode dne scházejí. Kdo má srdce v těle, musí litovati ten ubohý dobytek našeho okresu...*

Boženka. *Ubozí koně! Ale ještě něco, tatínku. Což nevstoupí-li všichni majitelé luk do družstva toho?*

Zelenka. *(vítězoslavně) nepřistoupí-li, pak je k tomu donutíme!¹⁸²*

¹⁸¹ ŠTOLBA, Josef. *Maloměstští diplomati: veselohra o třech jednáních*. Praha: Knihotiskárna F. Šimáček nakladatelstvo, 1888, s. 12. Reperoir českých divadel

Podobnou postavu použil Josef Štolba i u *Maloměstských diplomatů*, kde Valerián Hořčíčka podplácí redaktory novin.

Hořčíčka. *(přisedne ještě blíže a ohlédne se opatrně) Pane redaktore, mluvme přímo. Co žádáte za to, aby list váš zasadil se o ulici Novoměstskou?*

Drábek. *(uražen) Pane měšťanosto!*

Hořčíčka. *(usmívá se). Nikdo nás neslyší a nejednáme spolu poprvé.*

Drábek. *Pane měšťanosto, tentokráte to asi nepůjde, poněvadž opravdu vše mluví proti ulici Novoměstské.*

Hořčíčka. *Chcete tím říci, že to bude dražší nežli jindy.¹⁸³*

Jak se můžeme domnívat, tak výběr těchto dvou postav nebyl jistě náhodný. Autor se pokusil o zjevnou kritiku nejvyšší městské buržoazie a snažil se poukázat na jejich zkorumpovanost. Tyto postavy jednají podle stejného schématu. Za každou cenu se snaží prostřednictvím úplatků a dalších jiných přesvědčovacích metod zajistit snadný průchod ke svému požadovanému cíli. Motivem celého jejich jednání je samozřejmě peněžitý zisk. Tyto dvě ústřední postavy jsou postaveny do pozice “zloducha“, který se velkým dílem podílí na následné zkáze města. Je zajímavé, že si autor ke kritice vybral právě nejvyšší městské elity, které mají na chodu města největší podíl. Můžeme snad i předpokládat, že se řídil podle určitého zažitého stereotypu, kdy automaticky všichni představitelé buržoazie jsou zkorumpovaní. Na stranu druhou mohl vycházet ze své vlastní zkušenosti z maloměstského prostředí. V tomto případě by se z autora nestal jen nezávislý pozorovatel, ale stal by se osobou, která skrze své dílo prezentuje své postoje a názory. Město se náhle stává světem přetvářky a hříchu.

Podle analýzy dalších postav můžeme soudit, že se Štolba pokoušel o typovou vyhraněnost charakterů postav. Ty v průběhu děje začínají působit mnohdy jako figurky a každá z nich ztělesňuje určité špatné vlastnosti, které jsou často spojovány s maloměstským prostředím. Postavy skrze své jednání nabývají až grotesknosti, což koresponduje s celou zápletkou obou her, která svým obsahem připomíná humoresku. Tuto skutečnost velmi dobře popsal ve své studii Jiří Smrčka: „...rovněž i způsob konstrukce zápletky na půdorysu anekdoty a

¹⁸² ŠTOLBA, Josef. *Vodní družstvo: veselohra o 3 jednáních*. V Praze: Šimáček, 1887, s. 12. Repertoire českých divadel.

¹⁸³ ŠTOLBA, Josef. *Maloměstští diplomati: veselohra o třech jednáních*. Praha: Knihtiskárna F. Šimáček nakladatelstvo, 1888, s. 47. Repertoire českých divadel

*ironie situací, do nichž se postavy dostávají, ukazuje na zřetelnou paralelu maloměstských veseloher s prozaickou žánrovou drobnokresbou a dobově populární humoreskou.*¹⁸⁴ Štolbovy postavy však nejsou nijak hlouběji psychologicky propracované, nedochází u nich k nějakému průběžnému vývoji a vyznačují se určitou plochostí.

7.4.1 Ženský svět Štolbova maloměsta

U obou analyzovaných divadelních her nacházíme dvě dějové linie, kterými postavy procházejí. Jedna z nich se zabývá řešením konkrétního městského problému a tou druhou je linie lásky. Pro tu jsou charakteristické dvě výrazné ženské postavy, které Štolba pojal tak, aby byly určitým symbolem dobra. U *Maloměstských diplomatů* se objevuje postava Mařenky a ve *Vodním družstvu* je nám představena Boženka, dcera starosty Zelenky. Obě tyto ženské figury mají v příbězích výraznou roli. Ztělesňují ony dobré vlastnosti jako je láska, touha a hlavně odvaha postavit se společnosti a bojovat za správnou věc. Vzájemná podobnost těchto postav je reflektována v jejich vztahu ke svým rodičům. Obě postavy nejsou vychovávány matkou, a tudíž jim chybí jakási mateřská láska. Jsou čistě ponechány mužským vlivům. Obě mají vztah ke dvěma hlavními představitelům nejvyšších elit maloměstské společnosti a Štolba je tak staví do jejich protipólu. Vytváří se kontrast mezi pomyslným dobrem a zlem, ženským a mužským světem. Dá se usoudit, že vytvořením tohoto kontrastu dává Štolba ještě více vyniknout nedokonalostem maloměstských elit a díky tomu dochází k mnohem výraznější, ale skryté kritice společnosti.

V této pasáži *Maloměstských diplomatů* se snaží Mařenka přesvědčit svého strýce, že mají dostatek peněz a prostředků. Dochází k přímému kontrastu mezi chamtivostí a pokorou.

Hořička. *Avšak já nesmím chtít, poněvadž jmění mé není doposud takové, abychom z úroků jeho mohli žít bezstarostně.*

Mařenka. *Ale strýčku, vždyť nám nic neschází.*

Hořička. *Ty nevíš, co nám schází, ale já to vím, neboť touhou po politické kariéře zmirám. Ó, kdybys věděla, jak to tuto (uhodí se na prsa) někdy bouří. Ty víš, jak vysoko cení přátelé moji mé finanční nadání - vždyť mým jediné jest to dílem, že finance městské*

¹⁸⁴ SMRČKA, Jiří. *Povahokresba maloměsta v české veseloohře 2. poloviny 19. století*. Bohemica Olomucensia. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, s. 134, 6(2)

*jsou nyní a tak skvělém stavu. A já mám zaniknouti v poměrech, tak malých? Totě hrozná myšlenka!*¹⁸⁵

Kontrast mezi mužským a ženským světem je rozveden pomocí neustálých narážek na ženskou hloupost. U obou dramát nacházíme pasáže, v nichž mužské postavy záměrně zesměšňují ženy, dávají důraz na jejich podřadné postavení. V tom se zásadně projevuje omezenost maloměsta, které je vysoce konzervativní a řídí se jasně danými pravidly, jejich porušení není společností tolerováno.

Boženka. *Tomu zas nerozumím!*

Zelenka. *Je to s těmi ženskými kříž! Dcero, na tebe, aby si vzal profesora!*¹⁸⁶

Je důležité ale podotknout, že Štolba tyto narážky, které se dotýkají žen nepoužívá nijak přehnaně expresivně. Snaží se je proměnit na vtipné situace a používá všemi zažité narážky na vlastnosti, které jsou často v dobovém kontextu prisuzovány jen ženám. Zesměšňuje jejich naivitu, hysterii a touhu roznášet klepy. Proto tyto narážky nepůsobí nijak násilně, ale snaží se o vytvoření jemných vtipných situací připomínající spíše dobové anekdoty z běžného života.

Mužskému světu a maloměstským konvencím se výrazně staví Boženka ve *Vodním družstvu*.

Boženka. *O mne tatínku, nemusíte mítí žádný strach. Já totiž nechápu, jak žena může podrobiti vůli svou vůli cizího muže tak, že ve všem ho jest poslušna. Já, tatínku, jsem jiná nežli ty ostatní, já tatínku, netoužím po vdavkách já mám jiné plány, já chci se věnovati posvátnější věci, vyšším úkolům. Tetinku ráda uvidím, avšak gardedámy dcera vaše nepotřebuje. Rozumíte, tatínku?!*¹⁸⁷

V průběhu děje se Boženčino přesvědčení o konzervativnosti jejího městečka více prohlubuje a můžeme si u ní všimnout do značné míry lehce feministických tendencí. Autor nám představuje ženu samostatně myslící, která touží po jisté emancipaci, avšak je svazována maloměstskými konvencemi a ubíjena předsudky maskulinní společnosti.

Boženka. *Jakým? Povím vám to. Naše ženy na venkově nemají bohužel smyslu pro spolkový život. V našem tak značném městečku neudržel se posud ani jediný ženský spolek.*

¹⁸⁵ ŠTOLBA, Josef. *Maloměstští diplomati: veselohra o třech jednáních*. Praha: Knihtiskárna F. Šimáček nakladatelstvo, 1888, s. 54. Reperoir českých divadel

¹⁸⁶ ŠTOLBA, Josef. *Vodní družstvo: veselohra o 3 jednáních*. V Praze: Šimáček, 1887, s. 10. Repertoir českých divadel.

¹⁸⁷ Tamtéž. s. 14–15.

Já smysl ten mám, a proto jsem si předsevzala, založiti v městečku našem ženský zpěvácký spolek, dívčí Sokol, dámský odbor Matice školské a okrašlovacího spolku, ochotnickou jednotu a jiné spolky. Pane inženýre, odejít z domu ráno, vrátit se k obědu, sotva položit lžici a odejít zas, vrátit se až večer, a pracovat takto stále v zanedbaném spolkovém životě našem, býti předsedkyní, jednatelkou neb výborem všech těchto jednot, bylo mi rozkoší nevýslovnou. Nu, a to by mi přece žádný muž netrpěl.

Cirkl. *To jest svatá pravda.*

Boženka. *Vidíte, já to poznala v Praze, kde ty dámy to jinak umějí nežli ty zdejší... A proto chci býti svobodna, svobodna na všechny strany.¹⁸⁸*

Vzepření vůči řádu společnosti nastává také v případě Mařenky, kdy se odmítá provdat za redaktora Slavíka i přesto, že ho miluje. Obětuje svoji lásku ve prospěch města.

Hořčička. *Kdyby za tak nepatrný důkaz lásky dosáhl ceny tak veliké jako jest tvá ruka?*

Mařenka. *Nikdy!*

Hořčička. *A proč?*

Mařenka. *Poněvadž poctivé přesvědčení své redaktor Slavík neprodá za cenu žádnou.*

Hořčička. *Ani za cenu tvé ruky?*

Mařenka. *Ani za tuto cenu.¹⁸⁹*

Zdá se, že linie Mařenky a Boženky jako kdyby narušovaly atmosféru zhýralosti a dávaly divákovi určitou naději utéct maloměstským konvencím. Je možné, že tyto dvě postavy byly vybrány záměrně tak, aby představovaly mravní dobrotu společnosti.

Ženské postavy Štolba znázorňuje ve dvojím světle. Na jednu stranu zde máme Mařenku a Boženku, mladé vášnivé dívky s pokrokovými názory. V protipólu pak stojí Kateřina nebo paní Cafourková, které autor vykresluje jako mocichtivé, lakomé ženy, toužící po bohatství.

Štolbovo postavení k ženským postavám je zajímavé tím, že k nim má jakýsi dvojitý přístup. Na jednu stranu chápe jejich postavení na maloměstě a skrze ně dokáže reflektovat nedostatky společnosti, čímž vytváří implicitní kritiku. Tyto jeho tendence vycházejí z jeho

¹⁸⁸ ŠTOLBA, Josef. *Vodní družstvo: veselohra o 3 jednáních*. V Praze: Šimáček, 1887, s. 31-32. Repertoir českých divadel.

¹⁸⁹ ŠTOLBA, Josef. *Maloměstští diplomati: veselohra o třech jednáních*. Praha: Knihtiskárna F. Šimáček nakladatelstvo, 1888, s. 57. Repertoir českých divadel.

osobního života, jak víme z jeho biografie, podporoval ženské vzdělávání a jejich tendence zaujmout místo v maskulinní společnosti. Na stranu druhou využívá zažitě předsudky vůči ženské populaci a přetváří je do řady vtipných scének. Dá se říci, že ženské postavy mají jistý podíl na utváření Štolbova maloměstského prostředí. Boženka a Mařenka, dávají divákovi naději na změnu, naději na únik ze sevřenosti města, a hlavně jakousi mravní nápravu obyvatel.

7.4.2 Narušení klidu maloměsta

Častým jevem spojeným s maloměstským chronotopem je vztah maloměsta a cizího prvku. Prostřednictvím cizorodého elementu může dojít k porušení maloměstského prostoru, který je známý svojí uzavřeností. Motivy narušení pak nabírají různorodé podoby a významy mnohdy výrazně ovlivňují dějovou linku. Často se dá předpokládat, že maloměšťané budou na vnější elementy reagovat spíše negativně. Vnější vlivy s sebou přináší jisté okolnosti a změny, které obyvatelé maloměsta obvykle nehodlají respektovat. Jedná se o narušení jejich každodenního, někdy až cyklického života, který jim často vyhovuje, a tak na jakékoliv změny reagují v odporem.¹⁹⁰

V případě *Vodního družstva* do města přijíždí dva inženýři z Prahy. Najednou do ospalého městečka vnášejí dvě nové postavy cizí element. Ten obnáší nejen to, že přijeli z daleké Prahy, ale také působí více seriózně, což se projevuje v jejich mluvě. Zde je zajímavé, jaký postoj k těmto cizincům město zaujalo. Jedná se totiž o určité narušení uzavřeného, pevně semknutého prostoru maloměsta a dalo by se předpokládat, že na tento nový element, který s sebou inženýři Cirkl a Rychtera přinášejí, budou občané reagovat spíše odměřeně, bázně. Tento problém konstatuje i Dagmar Mocná u jedné z Nerudových *Povídek Malostranských*. V povídce *Jak si pan Vorel nakouřil pěnovku*, se uzavřená společnost Malé Strany odmítavě postavila proti nově příchozímu panu Vorlovi a toto nepřijetí společností ho následně vedlo až k sebevraždě.¹⁹¹ U *Vodního družstva* je to naopak. Na první pohled omezení obyvatelé maloměsta jsou nadšeni z příjezdu inženýrů, a to ze dvou důvodů. První z nich bychom mohli nazvat důvod pracovní, kdy jejich příjezd má dopomoci k naplnění plánů vodního družstva.

¹⁹⁰ HRBATA, Zdeněk. *Prostory, místa a jejich konfigurace v literárním díle*. In: ČERVENKA, Miroslav. *Na cestě ke smyslu: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2005, s. 370. ISBN 80-7215-244-0.

¹⁹¹ MOCNÁ, Dagmar. *Záludný svět Povídek malostranských*. Praha: Academia, 2012, s. 145. ISBN 978-80-200-2065-9.

Zelenka. (sám). *Ted' vážnou tvář, jak se na předsedu vodního družstva a hospodářského spolku tak rozsáhlého sluší, a pak věčné uvítání. (klepá se) Dále! Dále!*

Cirkl. *Máme tu čest viděti před sebou statečného předsedu vodního družstva a jedné z nejpřednějších jednot hospodářských království českého? – Ó, ano! Jakž mohu se jen tak tázati! Vy jste pan Zelenka, není-liž pravda?...¹⁹²*

Druhý důvod je o něco sobečtější, protože příjezd dvou svobodných mužů z velkého města znamená možnost pro matky provdat své dcery do skvělých poměrů.

Cafourková (hledí za nimi s pohnutím). *Opravdu, kdyby nebyly to mé dcery, musila bych je sama pochváliti.*

Cirkl. (dvorně). *Milostpaní, jsou patrně vás hodny.*

Cafourková. (upejpravě) *Ó, pane inženýre! Inu je vidět, že pan inženýr přichází z Prahy. Opravdu máte pravdu, jsou to roztomilé děti.*

Cirkl. *To poznati lze na první pohled!¹⁹³*

To, že cizince obyvatelé maloměsta přijali s pozitivním ohlasem, přináší i další myšlenku toho, jaký význam má pro Štolbovo maloměsto Praha. Občané Prahu skoro uctívají a vidí v ní ono velké město plné větších možností a otevřené svobody.

Cafourková. *O milý pane inženýre, vy neznáte ty maloměstské veličiny. Ale já bych vám je mohla vyprávěti. Když jsem slyšela, že přijedou z Prahy inženýři, připravila jsem dva krásné pokoje – s fortepiánem, ano s fortepiánem.¹⁹⁴*

Z Prahy se stává symbol moderní civilizace, místo vzdělanosti a s tím souvisejícího bohatství. Provdat své dcery do Prahy by pro paní Cafourkovou nebylo jen finančně výhodné, ale také by svým dcerám zajistila jakýsi únik z maloměstského prostředí a možnost stát se něčím lepším, být ženami z velkoměsta. Praha zde nevystupuje jako neutrální prostředí, ale jako cosi vznešeného s určitým vlasteneckým nádechem. O fenoménu zobrazování Prahy v románové tvorbě psala ve své knize *Místa s tajemstvím*¹⁹⁵ i Daniela Hodrová. Ta mluví o fenoménu na přelomu století, který nám podával obraz Prahy

¹⁹² ŠTOLBA, Josef. *Vodní družstvo: veselohra o 3 jednáních*. V Praze: Šimáček, 1887, s. 22. Repertoire českých divadel.

¹⁹³ Tamtéž. s. 22.

¹⁹⁴ Tamtéž. s. 75.

¹⁹⁵ HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím: (Kapitoly z literární topologie)*. Praha: KLP-Koniasch Latin Press, 1994. 221 s. ISBN 80-85917-03-3.

jako královnu s vlasteneckými smýšlením.¹⁹⁶ Ačkoliv u *Vodního družstva* Praha nevystupuje jako metaforická postava, ale spíše jako objekt nebo prostředí, má tendenci být až mytizována a představuje místo útěku ze sevřenosti maloměstského prostředí. V postavách vyvolává iluzi úžasné, velké a bohaté Prahy.

Podobným způsobem je nahlíženo i na Vídeň, ze které přichází dopis u *Maloměstských diplomatů*.

Vorlíček. *Tohle je důležitější. Člověče, vy nevíte, co to znamená, když přijde z Vídně psaní express.*

Kateřina. *Z Vídně!*

Kordián. *Express!*

Vorlíček. *To musí být něco náramně důležitého. Však bych s tím neběžel sám.*

...

Vorlíček. *Taky myslím. Nějaký řád nebo snad povolání do Vídně.*

Kordián. *Ka-kam?*

Vorlíček. *(důležitě) Pamatujte na mne: do Vídně!*

Kateřina. *Matičko drahá, hlava mi jde kolem.*¹⁹⁷

Tento dialog z prvního jednání značí, jak důležitá pro tamní postavy Vídeň byla. Stejně tak jako u *Vodního družstva*, kde měšťané vzhlíželi k Praze, znamená doručení psaní z Vídně, něco důležitého a nevšedního. Nějaký zásah do jejich každodenního života, který je z pohledu maloměšťana jednotvárný. Zde se objevuje příklad oné mytické, veliké a moderní Vídně. Štolba tím možná chtěl vyvolat určitý kontrast mezi maloměstem a velkým městem.

7.4.3 Shrnutí

Po analýze vybraných aspektů, které pomáhají utvářet prostředí maloměsta v dramatech Josefa Štolby nám stále zbývá zodpovědět jednu otázku. Jak vůbec funguje časoprostor maloměsto jako celek? Maloměsto Josefa Štolby se na první pohled má zdát idylické.

¹⁹⁶ HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím: (Kapitoly z literární topologie)*. Praha: KLP-Koniasch Latin Press, 1994. 221 s. ISBN 80-85917-03-3.

¹⁹⁷ ŠTOLBA, Josef. *Maloměstští diplomati: veselohra o třech jednáních*. Praha: Knihtiskárna F. Šimáček nakladatelstvo, 1888, s. 47. Reperoir českých divadel

Autor nám představuje svět s jasným řádem, který je uzavřený, avšak přístup k cizím elementům je přívětivý a často figuruje jako posilující nežli negativní faktor.

Tato idyličnost je narušena skrze postavy, které představují ucelené, různorodé charaktery, jejichž vlastnosti se s onou idylickou představou přímo vylučují. Štolba nám tedy představuje jakousi iluzi idyličnosti, která je narušena díky rozvíjející se fabuli. Čím více pronikáme do samotného děje, tak zjišťujeme, že ono idylično bylo spíš takový mlhavý opar, který měl zakrýt kritiku maloměstského prostředí.

Je nutné říci, že Štolbovo pojetí kritiky společnosti je zasazené do řady vtipných dialogů, a tak nedochází k přímé explicitní kritice. Kritika maloměsta není nijak násilná a díky tomu možná i obě jeho hry byly publikem přijaty velice pozitivně, jak víme z dobového ohlasu kritiky. Štolba se následně nesnaží kritiku nějak hluboce rozvádět, ale spíše ji pomalu odkrývá. V konečném důsledku nenechává Štolba morálně zkažené postavy nějak trestat, nejde mu o trestání sociálních a mravních konfliktů ani o jejich napravení, ale spíše o jejich prezentaci veřejnosti. Dobrá strana na konci dramatické hry vždy zvítězí, avšak nenastává kategorické vítězství, ale ukázání snahy přetvořit maloměstské prostředí v něco lepšího a spravedlivějšího.

ZÁVĚR

Úvodní kapitola této bakalářské práce měla přiblížit osobnost a tvorbu Josefa Štolby a sloužit jako doklad o tom, jaký osobní vztah měl autor k Nechanicím. Těm věnuje ve svých pamětech několik stránek a velice idylicky vzpomíná na maloměstské prostředí, které pro něj symbolizovalo klid a rodinné zázemí. Nechanice tak byly inspirací pro jeho následnou divadelní tvorbu a daly tak vzniknout fikčnímu světu maloměsta, do kterého zasadil Josef Štolba hned několik svých divadelních her. Maloměsto devatenáctého století byl prostor velice uzavřený a tamní obyvatelé byli velice fixováni na prostředí, které dobře znali, přesně takovému typu maloměsta odpovídaly i Nechanice. Svou historií se nijak nelišily od ostatních venkovských měst, a proto bychom je mohli považovat za město úplně obyčejné. I přesto se v nich v průběhu devatenáctého století začal tvořit kulturní život, zakládaly se různorodé spolky a jeho obyvatelé tak začali výrazně formovat podobu města. Právě Josef Štolba hrál v nechanické historii výraznou roli jako představitel nové kulturní vlny, byl pro obyvatele malého města velkým vzorem a rádcem v mnoha ohledech. Josef Štolba byl pro městečko natolik důležitý, že s jeho odchodem skončila také jedna důležitá etapa ve vývoji města.

Důležitou součástí této práce bylo přiblížit si využití maloměstského prostředí v literatuře devatenáctého století. Právě v tomto století se začíná objevovat chronotop maloměsta hlavně u autorů, kteří jsou citově vázáni na jim dobře známé prostředí, jehož obraz pak reflektují do svých děl. Uvedli jsme si hlavně teorii Michaila Bachtina, který poprvé definoval pojem chronotop a následně jsme rozebrali jednotlivé jeho varianty, které byly příznačné pro maloměstské prostředí. Na základě teorie Zdeňka Hrbaty jsme si představili dva typy chronotopů, podle nichž jsme přistupovali k analýze chronotopu u vybraných dramatických her Josefa Štolby.

Jako předmět analýzy jsme si vybrali dvě konkrétní dramata *Vodní družstvo* a *Maloměstské diplomaty*. U obou těchto dramát jsme se snažili prokázat, že autor se inspiroval reálnými situacemi, které vycházely z nechanického prostředí. Bylo tedy nutné nastínit historii jejich vzniku a ukázat do jaké míry do nich Štolba reflektoval své reálné zážitky. Snahou této práce nebylo vytvořit jakousi reálnou mapu a mapu fikce, ale poukázat na to, že tak malé městečko, které se nijak neliší od ostatních, dokázalo ovlivnit Josefa Štolbu natolik, že podle něho vytvořil své fiktivní maloměsto. Důkazy o tom, že zápletka *Vodního družstva*

pochází z Nechanic, je několikrát historicky podložena nejen samotným autorem v jeho sérii pamětí, ale také v dobovém tisku.

Pro praktickou část práce posloužil teoretický základ, zabývající se analýzou dramatického prostoru. Prostor u dramatu i prózy se odlišuje, a proto bylo nutné rozebrat jeho jednotlivé složky, oddělit prostor dramatický od reálné scény. V tomto ohledu jsme dospěli k závěru, že Štolba obě divadelní hry zasazuje do blíže nespécifikovaného maloměsta a jednotlivé scény se odehrávají většinou v jednoduchých pokojích. Dramatický prostor i reálná scéna je statická a nedochází k výraznějším změnám. Tento fakt dává předpoklad k variabilitě jednak scény, ale i samotného dramatického prostoru, kdy si každý dramaturg a scénograf může prostředí upravovat podle vlastní potřeby.

V dalších částech jsme podrobněji analyzovali dramatický prostor. Ten představuje v obou případech maloměsto devatenáctého století. Podstatnou část prostorové analýzy také tvoří rozebrání jednotlivých časových složek dramatu. Čas a prostor jsou neoddělitelnou součástí. Zde jsme dospěli k závěru, že časové hodnoty nejsou nijak blíže specifikovány a obě divadelní hry se odehrávají v rozmezí několika po sobě jdoucích dnů.

Po důkladnějším zkoumání chronotopu a dramatického prostoru u Štolbových her docházíme k závěru, že jeho maloměsto působí z vnější strany idylicky, a tak by mohl být zařazen do tzv. idylického chronotopu maloměsta. Idylické prostředí je narušeno skrze jednání postav a s postupným rozvíjením fabule stoupá na povrch kritika maloměstské společnosti, kde Štolba poukazuje na jejich omezenost a zkorumpovanost. Postavy v jeho dramatech mají sklony tvořit jednotné povahové vzorce, které nejsou nadále rozvíjeny a tíhnou tak i k jistému druhu figurkovitosti. Významnou roli zde hrají ženské postavy, které Štolba vykresluje ve dvojitěm světle, buď jako mladé ženy, které se snaží vymanit z konzervativního maloměsta, nebo jako ženy, jejichž charaktery působí spíše groteskně a jsou tak výplodem zkaženosti maloměstské společnosti. Postavy nepřekračují realistické hranice a po celou dobu děje se drží jednostranných charakterových schémat.

Zajímavým aspektem ve Štolbově pojetí maloměsta je postoj obyvatel k cizím vlivům. V tomto případě se neuplatňuje schéma, které je často spojované s maloměstským prostředím, kdy jeho obyvatelé nejsou schopni přijmout cizince, chovají se k nim odměřeně a považují je za narušení jejich každodenního rutinního života. V případě *Vodního družstva* jsou představeni inženýři přijíždějící z Prahy a společnost je přijímá s nadšením. Zde se uplatňuje také zajímavý fakt, kdy je město Praha postaveno do role

určité bohyně, ke kterému obyvatelé z malého města vzhlíží a považují ji za místo neomezených možností.

Celkový prostor Štolbova maloměsta působí velice důvěryhodně. Jako inspiraci k jeho vzniku sloužilo reálné městečko Nechanice, ke kterému měl autor velmi silný citový vztah. Na základě jeho vlastních zkušeností tak mohl sestavit komplexně fungující prostor, který je propracovaný a je tak schopen fungovat. Štolbovo pojetí maloměsta schovává za idylický dojem vlnu kritiky, která však není násilná a je svým divákům představena implicitně skrze charaktery postav, jejichž některé situace působí až groteskním dojmem. Díky tomuto pojetí dokázal Štolba navázat na své předchůdce a ve svých hrách rozvinul i formoval žánr maloměstské veselohry.

Pro Štolbu nebylo maloměsto jen obyčejným dějištěm jeho divadelních příběhů, ale současně i významným tématem. Ačkoliv se maloměsto může zdát jen jako prostředí, na jehož pozadí se odehrávají příběhy jednotlivých postav, tak zároveň představuje středobod všeho dění a také hlavní zápletku. U *Vodního družstva* i *Maloměstských diplomatů* je to právě budoucnost města, která je skrytým, ale zároveň hlavním tématem těchto veseloher.

SUMMARY

This bachelor's thesis deals with the analysis of the small town surroundings in two selected plays written by Josef Štolba with regard to the town of Nechanice, which served as a model of the dramatic surroundings for the author. The work is divided into three main parts. The first part deals with the life and work of the author Josef Štolba with a focus on his work in Nechanice. The second part presents the town of Nechanice as a typical small town of the nineteenth century. The author had a very close relationship to this town, which influenced him so much that some events turned into dramatic works. Furthermore, the work presents the division of the surroundings in drama, which is divided according to different theories into three types. After the delimitation of the surroundings in the drama, a specific type is introduced and known as small town. This type gave rise to a new genre in the nineteenth century called the small town comedy. This genre enjoyed great audience popularity and Josef Štolba is considered to be its main representative. The third and final part deals with the analysis of the various components that are needed to create a small-town environment. With this discrepancy, this work has led to several important facts that are typical of the fictional surroundings of Štolba's small town.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Prameny:

ŠTOLBA, Josef. *Maloměstští diplomati: veselohra o třech jednáních*. Praha: Knihtiskárna F. Šimáček nakladatelstvo, 1888, 114 s. Repertoire českých divadel.

ŠTOLBA, Josef. *Vodní družstvo: veselohra o 3 jednáních*. V Praze: Šimáček, 1887, 112 s. Repertoire českých divadel.

ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí. Vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků I*. Praha, Nakladatelské družstvo Máje 1900, 276 s.

ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí. Vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků II*. Praha, Nakladatelské družstvo Máje 1905, 374 s.

Sekundární literatura a jiné:

BACHTIN, Michail Michajlovič. *Román jako dialog*. Praha: Odeon, 479 s.

BENEŠOVÁ, Petra: *Pardubické notářství v letech 1852 – 1929*. Pardubice, 2010. Diplomová práce. Univerzita Pardubice. Fakulta filozofická. Ústav historických věd, Vedoucí práce doc. PhDr. Marie Macková, Ph.D.

BUNDÁLEK, Karel. *K otázce dramatického prostoru a jeho jevištní konkretizace*. In: , kol. autorů. *Na křižovatce umění: sborník k počtě šedesátin prof. dr. Artura Závodského, Dr.Sc.* Brno: Universita J.E. Purkyně, 1973, s. 55-62.

ČERNÝ, František. *Místo divadla v životě českých měst 19. století. Město v české kultuře 19. století: sborník sympozia pořádaného Národní galerií v Praze ve spolupráci s Ústavem teorie a dějin umění ČSAV u příležitosti 2. ročníku Smetanova festivalu v Plzni ve dnech 4.-6. března*. 1982. Praha: Národní galerie, 1983, s. 52-68.

DROZD, David. *Kapitoly z teorie dramatu*. 1.vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, 76 s. ISBN 978-80-244-3642-5.

FORST, Vladimír, Jiří OPELÍK a Luboš MERHAUT. *Josef Štolba. Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce 4/I S–T*. Praha: Academia, 2008, s. 770-771.

HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím: (Kapitoly z literární topologie)*. Praha: KLP-Koniasch Latin Press, 1994. 221 s. ISBN 80-85917-03-3.

HOŘEJŠ, Václav. *Nechanické divadlo: 1845 - 1995*. Nechanice, 1995, 60 s.

HRBATA, Zdeněk. *Prostory, místa a jejich konfigurace v literárním díle*. In: ČERVENKA, Miroslav. *Na cestě ke smyslu: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2005, 1051 s. ISBN 80-7215-244-0.

- JEŘÁBEK, František Věnceslav. *Cesty veřejného mínění: veselohra v pěti jednáních*. 2. vyd. V Praze: I.L. Kober, 1889, s. 50-140. Sbírka spisův dramatických
- LEGER, Karel. *Z jiného světa*. Praha: Nakladatelství družstvo Máje, 1913.
- LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK a Marie MACKOVÁ. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Praha: Karolinum, 2009, 430 s. ISBN 978-80-246-1683-4.
- Máj*. 4. Praha: Nakladatelství družstvo Máje, 1906, s.523
- MOCNÁ, Dagmar. *Záludný svět Povídek malostranských*. Praha: Academia, 2012, s. 145. ISBN 978-80-200-2065-9.
- MUKAŘOVSKÝ, Jan: *K umělecké situaci dnešního českého divadla*. In: Studie I. Brno: Host, 2007, s. 9, ISBN 80-7294-000-7
- NERUDA, Jan. *Povídky malostranské*. 2. vyd. Praha: ARSCI, 2007, 284 s. ISBN 978-80-86078-73-1.
- PÁSZTOROVÁ, Žaneta. *Lokální elity v obecní samosprávě. Nechanice 1890 - 1918*. Pardubice, 2012. diplomová práce (Mgr.). Univerzita Pardubice. Fakulta filozofická. Vedoucí práce doc. PhDr. Marie Macková, Ph.D.
- PEŠEK, Josef. *Nechanice nad Bystřicí: minulostí do přítomnosti*. Praha: Al. Bohdanecký, 1916.
- PIPPICH, Karel. *Ve veřejném životě: veselohra o jednom jednání*. V Chrudimi: S. Pospíšil, 1885, 46 s.
- PIPPICH, Karel. *Z české domácnosti: veselohra o jednom jednání*. 2. vyd. V Chrudimi: S. Pospíšil, 1979, 55 s. Jednoaktovky.
- POLÁČEK, Karel. *Okresní město: román*. Brno: Lidové noviny, 1937, 324 s. Knihovna Lidových Novin.
- PRAŽÁK, Václav. *Nechanice: obrázky z historie a života města*. Hradec Králové: GARAMON, 2003, 243 s. ISBN 80-86-472-14-0.
- PRAŽÁK, Václav. *Nechanice: obrázky ze života a historie města*. Hradec Králové: Garamon, 2018. 243 s. ISBN 978-80-86472-76-8
- PRAŽÁK, Václav. *Působení Josefa Štolby v Nechanicích*. Nechanický zpravodaj. Nechanice, 1997, (12), 6-7 s.
- PRAŽÁK, Václav. *Štolbovo literární dílo spjaté s Nechanicemi*. Nechanický zpravodaj. Nechanice, 1998, (1), 5-6 s.

- ŘEZNÍČKOVÁ, Lucie: *JUDr. Josef Štolba - cestovatel. Liberec*, 2013. bakalářská práce (Bc.). Technická univerzita v Liberci. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická. Vedoucí práce PhDr. Miloslava Melanová.
- ŘEZNÍČKOVÁ, Lucie: *Josef Štolba (1846-1930) notář, dramatik, cestovatel a příslušník české kulturní elity. Liberec*, 2015. diplomová práce (Mgr.). Technická univerzita v Liberci. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická. Vedoucí práce PhDr. Miloslava Melanová.
- SÁL, František Ladislav. *Z kraje i podhoří: vlastivědná čítanka pro školu a dům. 1923*. Praha: Ústřední nakl. a knihkup. učitelstva československého, 1923, s.143
- SMRČKA, Jiří. *Povahokresba maloměsta v české veselohře 2. poloviny 19. století. Bohemica Olomucensia. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci*, 2014, 126-139 s. 6(2)
- Světozor: světová kronika současná slovem i obrazem: časopis pro zábavu i poučení. 6*. Praha: Nakladatelství J. Otto, 1906, s. 88.
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. 2. vyd., opr. a dopl. Praha: Academia*, 1994. ISBN 80-200-0493-9.
- SVOBODOVÁ, Růžena. *V říši tulipánků: veselohra ve 3 dějstvích. Praha: Máj*, 1903, 120, 5 s. Divadelní knihovna Máje.
- Svobodný občan: Časopis věnovaný lidu našemu. 17*. Slané: Slaný: Fr Neubert, 1888, s.2
- ŠTECH, Václav. *David a Goliáš: veselohra o 3 jednáních. Praha: J. Otto*, 1915, 183 s. Dramata.
- ŠTECH, Václav. *Deskový statek: veselohra o 3 jednáních. Praha: V. Štech*, 1921, 134 s.
- ŠTOLBA, Josef, Karel ŠÍPEK a Václav ŠTECH. *Divadelní paběrky: vzpomínky tří divadelních nadšenců. Praha: Máj*, 1902, 250 s.
- ŠTOLBA, Josef. *Pod farní střechou. Nakladatelství družstvo Máje*, 1905.
- VENCOVÁ, Klára. *Pojetí dramatického umění v díle Otakara Zicha, Jana Mukařovského a Jiřího Veltruského. Č. Bud.*, 2012, bakalářská práce (Bc.). Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Filozofická fakulta, Vedoucí práce: Mgr. Martin Kaplický, Ph.D.
- ŠUBERT, Adolf a Augustin NOVOTNÝ. *Královské české zemské a Národní divadlo v Praze. Praha: Družstvo Národního divadla*, 1892.
- ZICH, Otakar: *Estetika dramatického umění, Praha: Panorama*, 1986.

ZOUHAROVÁ, Eva. *Maloměsto a maloměšťáctví v próze 30. let*, Brno, 2007. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta.s.5-6 Vedoucí práce Mgr. Jitka Bednářová, Ph.D.

Internetové zdroje:

Historie Časopisu. Časopis Vesmír: věda, příroda, člověk, společnost – časopis s tradicí od roku 1871 [online]. [cit. 2021-12-12]. Dostupné z: <https://vesmir.cz/cz/o-nas/historie-casopisu/>

Ochotníci v Nechanicích. Nechanický ochotnický spolek [online]. Nechanice, 2013 [cit. 2020-03-12]. Dostupné z: <https://ochotnici-nechanice.webnode.cz/kontakt/>

BLAŽKOVÁ, Božena. Štolbova městská knihovna Nechanice. Knihovnicko-informační zpravodaj U Nás. Hradec Králové, 2008, 18 (3-4). Dostupné z: doi:https://www.svkhk.cz/SVKHK/u-nas-pdf_archiv/959.pdf?fbclid=IwAR3z0u-G2OH1w4imAbA2vDiZQTBCPRjLWDKLMdKa1aVkGvQt8OsdXTTa4xM

Slovník spisovného jazyka českého [online]. Ústav pro jazyk český. Akademie věd české republiky, 2011 [cit. 2022-02-02]. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz>

HOŠEK, Radislav. “Život a Dílo Ferdinanda Stiebitze.” *Listy Filologické / Folia Philologica*, vol. 118, no. 1/2, Centre for Classical Studies at the Institute of Philosophy of the Czech Academy of Sciences, 1995, pp. 129–40, <http://www.jstor.org/stable/23466871>.